

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра музичного та образотворчого мистецтв

ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ В
ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ
В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Кваліфікаційна робота здобувача
освітнього ступеня «магістр»
спеціальності 014.13 Середня освіта
(Музичне мистецтво)
освітньої програми «Середня освіта:
музичне мистецтво»

Балабана Богдана Віталійовича

Керівник: к.пед.н., доц. Бухнієва О.А.

Рецензент: д.пед.н., проф. Кічук Н.В.

Робота допущена до захисту
на засіданні кафедри музичного та образотворчого мистецтв
протокол № 4 від 12.12. 2024 р.

Завідувач кафедри

 доц. Сироткіна Ж.Є.

Робота пройшла публічний захист

На відкритому засіданні ЕК

«24» грудня 2024 р.

Оцінка 93 відмінно

(за національною шкалою) (кількість балів)

Голова ЕК

 проф. Рюба О.А.
(підпис) (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Ключові слова: музична компетентність, позакласна робота з учнями, педагогічні умови, технології формування музичної компетентності школярів в закладах загальної середньої освіти.

Актуальність дослідження. Позакласна робота з мистецтва, музичного мистецтва є невід'ємною частиною освітнього процесу, тому тема дисертаційного дослідження «Формування музичної компетентності школярів в процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти» дуже актуальна. Позакласна робота – це потужний засіб формування в школярів інтересу до предмета, розширення і поглиблення знань, які учні отримують на уроках, засіб формування музичної компетентності учнів. Позакласна робота тісно пов'язана з урочною діяльністю, хоча вона прагне до деякої автономності: до розширення і поглиблення знань учнів з предмету, до пошуків нових форм формування музичної компетентності школярів.

Представлена кваліфікаційна робота освітнього ступеня «магістр» відповідає заявленій темі та меті дослідження. Робота направлена на вирішення завдань формування музичної компетентності школярів в процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти.

Об'єкт дослідження – формування музичної компетентності школярів в процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – технології формування музичної компетентності школярів в процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти.

Мета дослідження: розробити, теоретично обґрунтувати, апробувати технологічний інструментарій формування музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти, довести його ефективність.

У першому розділі було описано теоретичні аспекти формування музичної компетентності школярів в процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти. На підставі аналізу психолого-педагогічної, мистецтвознавчої літератури конкретизовано сутність і зміст понять «музична компетентність», «позакласна діяльність». Акцентовано увагу на професійно-педагогічну компетентність педагога-музиканта (професійна компетентність). Розроблена музично-комунікативна діяльність педагога-музиканта як сукупність професійних ключових компетентностей, що дозволяють сприймати та аналізувати музично-художню інформацію, сприймати художньо-образний та смисловий зміст творів різних жанрів.

Другий розділ присвячено технологіям формування музичної компетентності школярів в процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти. Розглянуто педагогічні умови формування музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи в ЗЗСО; технологічний інструментарій формування музичної компетентності школярів в процесі позакласної роботи в ЗЗСО; перевірка ефективності розмови про музику на позакласних заняттях як засобу формування гармонійно розвиненої особистості. Проведена перевірка ефективності занять у хорі як одного з видів колективної творчої діяльності на позакласних заняттях з музики у формуванні музичної компетентності учнів.

У третьому розділі дослідно-експериментальним шляхом перевірено ефективність розробленої методики. Порівняльний аналіз результатів початкового та кінцевого етапів формувального експерименту проводився за визначеними критеріями та показниками. Отримані результати в експериментальній та контрольній групах дали підстави стверджувати про ефективність впровадженої методики. Так, у досліджуваній групі показники високого рівня підвищилися з 18,75% до 45,8, тобто зросли на 27%; середній рівень знизився з 62,5% до 54,2 % (за рахунок того, що низький рівень не було виявлено). Результати апробації даних методів за умов Зорянського ліцею Саратської територіальної громади Білгород-Дністровського району Одеської

області підтвердили смислову насиченість та ефективність запропонованої поетапної методики формування музичної компетентності учнів у процесі позакласної роботи. Таким чином мета дослідження досягнута, а завдання вирішені в повному обсязі.

ANNOTATION

Keywords: musical competence, extracurricular work with students, pedagogical conditions, technologies for forming musical competence of students in general secondary education institutions.

Relevance of the research. The qualification work is devoted to the study of the current topic: "Formation of musical competence of schoolchildren in the process of extracurricular work in secondary education institutions". The development of students' independence, their comprehensive development are inevitably associated with extracurricular work. Extracurricular work in art is an integral part of the educational process. Extracurricular work is a powerful additional means of forming interest in the subject in schoolchildren, as an expansion and deepening of the knowledge that he receives in the lessons. Extracurricular work is closely related to lessons, although it strives for some autonomy: to expand and deepen students' knowledge of the subject, to search for forms. Extracurricular work is a continuation of the lesson, a step forward in enriching students with knowledge, skills, and abilities. This work is recognized as one of the forms of in-depth studies in the subject. The most important motive for active participation in extracurricular activities is interest in the subject, in the types of activities that are offered for implementation. And the teacher should pay sufficient attention to this.

The object of the study is the formation of musical competence of schoolchildren in the process of extracurricular work in secondary education institutions.

The subject of the study is the technology of forming musical competence of schoolchildren in the process of extracurricular work in secondary education institutions.

The purpose of the study: to develop, theoretically substantiate, test the technological tools for forming musical competence of students in the process of extracurricular work in secondary education institutions, to prove its effectiveness.

The first section described the theoretical aspects of the formation of musical competence of schoolchildren in the process of extracurricular work in secondary education institutions. Based on the analysis of psychological and pedagogical, art history literature, the essence and content of the concepts of "musical competence", "extracurricular activity" were specified. Attention was focused on the professional and pedagogical competence of the teacher-musician (professional competence). The musical and communicative activity of a teacher-musician has been developed as a set of professional key competencies that allow perceiving and analyzing musical and artistic information, perceiving the artistic, figurative and semantic content of works of various genres.

The second section is devoted to the technologies of forming musical competence of schoolchildren in the process of extracurricular work in secondary education institutions. The pedagogical conditions for forming musical competence of students in the process of extracurricular work in secondary education institutions are considered; technological tools for forming musical competence of schoolchildren in the process of extracurricular work in secondary education institutions; verification of the effectiveness of talking about music in extracurricular classes as a means of forming a harmoniously developed personality. The effectiveness of classes in the choir as one of the types of collective creative activity in extracurricular music classes in the formation of musical competence of students is verified.

In the third section, the effectiveness of the developed methodology is verified experimentally. A comparative analysis of the results of the initial and final stages of the formative experiment was carried out according to the specified criteria and indicators. The results obtained in the experimental and control groups gave grounds

to assert the effectiveness of the implemented methodology. Thus, in the studied group, the high level indicators increased from 18.75% to 45.8, i.e. increased by 27%; the average level decreased from 62.5% to 54.2% (due to the fact that the low level was not detected). The results of testing these methods under the conditions of the Zoryansky Lyceum of the Saratsky territorial community of the Bilhorod-Dnistrovsky district of the Odessa region confirmed the semantic richness and effectiveness of the proposed phased methodology for the formation of students' musical competence in the process of extracurricular work. Thus, the goal of the study was achieved, and the tasks were solved in full.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ В ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	13
1.1. Сутність і зміст понять «музична компетентність», «позакласна діяльність».....	13
1.2. Музична діяльність як засіб формування компетентності школярів в закладах загальної середньої освіти	24
1.3. Потенціал позакласної роботи в структурі музичної діяльності учнів в закладах загальної середньої освіти	28
Висновки до першого розділу	36
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ В ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	38
2.1. Педагогічні умови формування музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи в ЗЗСО.....	38
2.2. Технологічний інструментарій формування музичної компетентності школярів в процесі позакласної роботи в ЗЗСО.....	47
2.2.1. Перевірка ефективності розмови про музику на позакласних заняттях як засобу формування гармонійно розвиненої особистості	49
2.2.2. Перевірка ефективності занять у хорі як одного з видів колективної творчої діяльності на позакласних заняттях з музики у формуванні музичної компетентності учнів	51
Висновки до другого розділу.....	59
РОЗДІЛ 3. ДОСВІД ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	61
3.1. Хід і результати дослідно-експериментальної роботи з формування музичної компетентності школярів в процесі позакласної роботи в ЗЗСО....	61

3.2. Результати апробації даних методів за умов Зорянського ліцею Саратської територіальної громади Білгород-Дністровського району Одеської області.....	81
Висновки до третього розділу	93
ВИСНОВКИ	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	99
ДОДАТКИ	112

ВСТУП

Навчальний предмет «Мистецтво» відіграє важливу роль у закладах загальної середньої освіти, допомагаючи розвивати естетичне сприйняття, музичну пам'ять, слух, творче мислення та когнітивні функції учнів. Він також дозволяє учням насолоджуватися та цінувати музику у її різноманітності та сприяє формуванню культурних, естетичних та соціальних цінностей учнів.

Розвиток самостійності учнів, їх всебічний розвиток неминує пов'язані з позакласною роботою. Позакласна робота з мистецтва є невід'ємною частиною освітнього процесу. Позакласна робота – це потужний додатковий засіб формування в школярів інтересу до предмета, розширення і поглиблення знань, які учні отримують на уроках. Позакласна робота тісно пов'язані з урочною діяльністю, хоча прагне до деякої автономності: до розширення і поглиблення знань учнів з предмету, до пошуків форм. Позакласна робота – це продовження уроку, крок уперед у збагаченні учнів знаннями, вміннями, навичками. Ця робота визнана однією з форм поглиблених занять з предмету. Найважливішим мотивом активної участі у позакласній роботі є інтерес до предмета, до тих видів діяльності, що пропонуються до виконання. І вчителю слід приділяти цьому достатню увагу.

Позакласна робота з музичного мистецтва є не тільки способом закріплення навичок гри на інструменті або розвитку голосу, а й потужним інструментом самоаналізу та самопізнання. Музика має унікальну здатність запускати емоції та переносити нас у найглибші душі, відкриваючи для нас приховані сторони нашого внутрішнього світу.

Протягом багатьох століть музика була мистецтвом, здатним рухати людством і надихати його на найнеймовірніші здобутки. Завдяки музиці ми можемо передавати емоції, висловлювати свої почуття та повідомляти інших людей про те, хто ми є і що ми відчуваємо. Мелодія, ритм, гармонія та тексти пісень утворюють цілісну картину, допомагаючи нам краще зрозуміти себе та свої емоційні стани [34].

Позакласна робота з музичного мистецтва стимулює розвиток творчого мислення учнів та здатності до самовираження. Вона дає можливість відчуття та побачити світ в іншому світлі, відкриває перед нами необмежену кількість можливостей для самовираження та експериментів. Через музику ми можемо навчитися висловити своє власне Я, свої думки та ідеї. Музика стає нашим голосом, нашим способом комунікації зі світом.

Музичні інструменти допомагають розвивати координацію, концентрацію та посидючість. Вони вимагають від учнів терпіння та наполегливості, допомагають розвивати мозкові функції та здібності до музичного мислення. Важливо не лише навчитися грати красиві та складні твори, але й зрозуміти, що кожна нота, кожна пауза мають своє значення та можуть передавати певні внутрішні стани та емоції. Граючи на інструменті, ми вчимося слухати себе та інших, знаходимо гармонію з навколишнім світом.

Окрім гри на інструменті, уроки вокалу дають можливість розкрити свої емоції через співи. Голос – це тонкий інструмент, який може відобразити внутрішній світ та характер кожної людини. Навчання вокалу дозволяє покращити діапазон своїх умінь та виразність голосу, надати йому глибини та емоційної насиченості. Через вокал ми можемо розкрити свою душу на музичних нотах і передати єдине існування світу.

Отже, уроки музики з позакласною роботою стають як платформою у розвитку музичних навичок, а й величезним джерелом самопізнання. Вони дають можливість краще зрозуміти себе, відкрити нові сторони своєї особистості та знайти гармонію з самим собою та навколишнім світом. Музика допомагає нам відкритися, знайти своє місце в житті та себе всередині себе.

Сьогодні на часі важливо розуміння необхідності формування музично-творчих компетенцій, оскільки це істотно впливає на становлення професійно-орієнтованої цілісної особистості [14].

Специфічні умови сучасного суспільного життя, популяризація інтернету та соціальних мереж, формування деструктивних соціальних груп, бідна

культурна інфраструктура негативно впливають на формування молоді, як певного соціального прошарку суспільства, котрий має свою певну специфіку.

Зміни у соціальному вигляді молоді говорять нам про те, що відбувається переорієнтація – культура в молодіжному середовищі, на жаль, стає неактуальною. Навіть її популяризація, яка чітко простежується останнім часом (створення загальнодоступних бібліотек, організація безкоштовних концертів, виставок, різноманітних акцій, наприклад «Ніч музеїв»), не дає належних результатів, оскільки культура від цього не втрачає своєї елітарності та зрештою є предметом недоступним широкій масі населення.

Формуванням інтересу та попиту на культуру та мистецтво мають займатися школи, гімназії, ліцеї, коледжі, університети як соціальні інститути, які є частиною того соціально-культурного середовища, в якому перебуває молодь. Але сучасні реалії такі, що частина кваліфікованих фахівців не мають належної компетентності у своїй сфері, через брак методичної літератури та відсутність актуальних методик позакласної роботи в музичній в освіті, зокрема. В рамках гуманітарного університету, де тісно переплітаються між собою поняття «наука» та «творчість» в умовах соціально-культурної діяльності основним завданням є підготовка конкурентоспроможних, висококваліфікованих та компетентних спеціалістів культурно-дозвільної сфери. Для цього необхідно за допомогою знань, умінь та навичок формувати компетентності у різних видах професійної діяльності (творчої, організаційно-виховної, музично-педагогічної тощо).

У державних документах, зокрема у Національній доктрині розвитку освіти у ХХІ столітті вказано: «Головна мета української системи освіти – створити умови для розвитку і самореалізації кожної особистості...» [50]. Такі рекомендації знаходимо й у Державному стандарті загальної середньої освіти «завданням загальної середньої освіти є формування особистості учня, розвиток його здібностей і обдарувань» [42, 43].

Джерельна база дослідження. У сучасній педагогічній науці питаннями методології та технології творчого навчання, зокрема музичного, у закладах

освіти займалося безліч учених. Ці питання, як основними завданнями педагогіки, завжди цікавили як практиків, і теоретиків. Безпосередньо проблеми методології навчання та педагогічних технологій розкривалися у роботах західних учених, як: П. Блек, Д. Вільям, В.Дж. Пофам, М. Кларк, Ф. Персіваль, Г. Еллінгтон та ін [41, 33], а також українських науковців, таких як В. Андрущенко, І. Зязюн, Ш. Амонашвілі, Н. Кічук, О. Біла, В. Клименко, В. Холоденко та ін [12]. Досить ґрунтовно і різноаспектно висвітлено у науковій літературі питання розвиваючого потенціалу творчої, зокрема мистецької діяльності. Так, проблемі формування музичної компетентності учнів присвячено наукові праці багатьох фахівців, таких як Л. Аристова, Т. Бодрова, О. Бухнієва, Л. Воєвідко, Л. Кондратова, Є. Проворова, С. Соломаха, І. Синевич, Ж. Сироткіна, О. Шимова, М. Малахова, І. Коваленко, М. Моїсєєва, О. Олексюк, Т. Пляченко, С. Сисоєва та ін [5, 7, 24]. Різноманітні технології формування мистецької творчої активності учнів в процесі навчальної музичної діяльності розкрито у працях педагогів минулого і сучасності, таких як В. Сухомлинський, О. Савченко, В. Шаталов, І. Бех, Л. Масол та ін [15, 67].

Дослідуючи та високо оцінюючи роботи науковців, вчителів-практиків у розробку цієї тематики, можна відзначити, що окремі аспекти формування музичної компетентності школярів в процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти залишаються вивченими недостатньо, зокрема питання технологічного забезпечення процесу формування музичної компетентності учнів у позакласній діяльності: не окреслено основних напрямків та етапів цієї роботи, не визначено дієвих форм і методів роботи, здатних забезпечувати цілісність та ефективність процесу формування музичної компетентності учнів у позакласній роботі. З огляду на важливість і актуальність досліджуваної проблеми, а також зважаючи на недостатню наукову розробленість її деяких аспектів, нами було обрано таку тему кваліфікаційної роботи: «Формування музичної компетентності школярів в процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти».

Мета дослідження: розробити, теоретично обґрунтувати, апробувати технологічний інструментарій формування музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти, довести його ефективність.

Об'єкт дослідження – формування музичної компетентності школярів в процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – технології формування музичної компетентності школярів в процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти.

Відповідно меті поставлені наступні **завдання дослідження:**

1. Здійснити аналіз теоретичних праць, у яких висвітлюються питання сутності і змісту поняття «музична компетентність школярів», на основі узагальнення наукового доробку вчених дати трактування цього поняття, визначити його компонентну структуру.

2. Розглянути та проаналізувати науково-педагогічні праці, в яких визначений педагогічний потенціал музичної діяльності школярів як засіб формування музичної компетентності школярів в позакласній роботі в закладах загальної середньої освіти.

3. Опрацювати науковий доробок вчителів музичного мистецтва щодо технологічного забезпечення процесу формування музичної компетентності школярів в позакласній роботі, виокремити найбільш дієві технології, які можуть покращити формування музичної компетентності школярів в позакласній діяльності у закладах загальної середньої освіти.

4. Для визначення результативності розробленого технологічного інструментарію розробити критерії, показники та рівні сформованості музичної компетентності школярів у процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти.

5. Діагностувати стан вирішення проблеми формування музичної компетентності школярів у процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти.

6. Визначити технологічний інструментарій формування музичної компетентності школярів у процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти та експериментальним шляхом довести його ефективність.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукових праць з досліджуваної проблеми «Формування музичної компетентності школярів в процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти»; педагогічне спостереження; бесіди зі школярами та вчителями мистецтва; проведення констатувального та формувального експерименту з використання методів статистичної обробки експериментальних даних.

Експериментальна база дослідження: Зорянський ліцей Саратської територіальної громади Білгород-Дністровського району Одеської області.

Практична значущість кваліфікаційної роботи: розроблений технологічний інструментарій формування музичної компетентності школярів може бути застосований у позакласній роботі в закладах загальної середньої освіти, а також мати велике значення у якості технологічного ресурсу для розвитку та вдосконалення музичної творчої діяльності школярів у позакласній роботі у закладах загальної середньої освіти.

Апробація результатів дослідження.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалися в ході дослідно-експериментальної роботи на педагогічному факультеті кафедри музичного та образотворчого мистецтв Ізмаїльського державного гуманітарного університету впродовж 2023-2024 рр.

Під час проведення дослідної роботи взяв участь у п'яти науково-практичних конференціях з публікацією статей:

1. Міжвузівська науково-практична конференція "Вища освіта у міждисциплінарному вимірі" (<http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/05/21.03.2024-vyshcha-osvita-u-mizhdyscyplinarnomu-vymiri.pdf>): Доповідь: «Особливості естетико-виховного спрямування позакласної роботи вчителя музичного мистецтва» (Ізмаїл, ІДГУ, 2024).

2. Всеукраїнська науково-практична конференція "Пріоритетні напрями європейського наукового простору: пошук студента" (http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/07/16.05.2024_.pdf): Доповідь: «Позакласна та концертно-просвітницька діяльність у професійній підготовці учителів музичного мистецтва ЗЗСО» (Ізмаїл, ІДГУ, 2024).

3. IX Всеукраїнська науково-практична конференція "Науковий пошук студентів та аспірантів ХХІ ст.: сучасні проблеми та тенденції розвитку гуманітарних і соціально-економічних наук" (http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/01/17.11.23_.pdf): Доповідь: Позакласна робота з музичного мистецтва – важливий засіб розвитку творчого потенціалу та музичних здібностей учнів (Ізмаїл, ІДГУ, 2023).

4. Міжнародна науково-практична конференція Х ДУНАЙСЬКІ НАУКОВІ ЧИТАННЯ «Транскордонне співробітництво як чинник активного поступу інновацій в економіці, науці та освіті», присвячена Міжнародному дню науки в ім'я миру та розвитку, 31 жовтня 2024 року: Доповідь: «Збереження національних культурних традицій у позакласній роботі з учнями закладів загальної середньої освіти» (<http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/12/dun.chyt-2024-sajt.pdf>)

5. X Всеукраїнська науково-практична конференція «Науковий пошук студентів та аспірантів ХХІ ст.: сучасні проблеми та тенденції розвитку гуманітарних і соціально-економічних наук»: Доповідь: «Музична діяльність як засіб формування компетентності школярів в закладах загальної середньої освіти» (http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/07/16.05.2024_.pdf)

Публікації:

1. Балабан Б.В. «Особливості естетико-виховного спрямування позакласної роботи вчителя музичного мистецтва» (Ізмаїл, ІДГУ, 2024). (<http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/05/21.03.2024-vyshcha-osvita-u-mizhdyscyplinarnomu-vymiri.pdf>)

2. Балабан Б.В. «Позакласна та концертно-просвітницька діяльність у професійній підготовці учителів музичного мистецтва ЗЗСО» (Ізмаїл, ІДГУ, 2024). (http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/07/16.05.2024_.pdf)

3. Балабан Б.В. «Позакласна робота з музичного мистецтва – важливий засіб розвитку творчого потенціалу та музичних здібностей учнів» (Ізмаїл, ІДГУ, 2023). (http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/01/17.11.23_.pdf)

4. Балабан Б.В. «Збереження національних культурних традицій у позакласній роботі з учнями закладів загальної середньої освіти» Х Дунайські наукові читання Транскордонне співробітництво як чинник активного поступу інновацій в економіці, науці та освіті. Збірник наукових праць. Ізмаїл: РВВ ІДГУ; «ІРБІС», 2024. 100 с. <http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/12/dun.chyt-2024-sajt.pdf>

5. Балабан Б.В. «Музична діяльність як засіб формування компетентності школярів в закладах загальної середньої освіти» Науковий пошук студентів та аспірантів ХХІ ст.: сучасні проблеми та тенденції розвитку гуманітарних і соціально-економічних наук. Вип. 10. За матеріалами Х Всеукраїнської науково-практичної конференції «Науковий пошук студентів та аспірантів ХХІ ст.: сучасні проблеми та тенденції розвитку гуманітарних і соціально-економічних наук» (15 листопада 2024р.). Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2024. 402 с. http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/07/16.05.2024_.pdf

Обсяг і структура роботи. Кваліфікаційна роботи складається зі вступу, трьох розділів з дев'ятьма підрозділами, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел. Список налічує 70 найменувань з означеної тематики роботи. Робота містить 7 діаграм та 9 таблиць, додатки. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 112 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ В ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. Сутність і зміст понять «музична компетентність», «позакласна діяльність»

Під компетентністю розуміється зазвичай володіння людиною певним комплексом знань та вмінь, що дозволяють йому впевнено та на високому якісному рівні виконувати ту чи іншу діяльність. Різними авторами та в різні часи компетентність трактувалася по-різному. Мали ходіння формулювання, згідно з якими компетентність виявляється у здатності та вмінні висловлювати вагому, авторитетну думку з того чи іншого питання, приймати доцільні та обґрунтовані рішення у тих чи інших ситуаціях. Сьогодні компетентність найчастіше визначають як поєднання психічних якостей, як психічний стан, що дозволяє діяти самостійно та відповідально (дієва компетентність). Вникнувши в зміст терміну компетентність, неважко помітити, що він має багато спільного з терміном професіоналізм. «Професіоналізм — це сукупність, набір особистісних характеристик людини, необхідних успішного виконання праці» [6, с.31].

У науковій літературі компетентності зустрічаються у великій кількості і в різних формулюваннях. На основі вивченого нами матеріалу ми можемо виділити два напрями реалізації компетентнісного підходу в процесі виховання музичної культури у учнів. Перший напрям належить до діяльності учня, так звані освітні компетенції, які є як знання музичному мистецтві, а й уміння ці знання застосовувати у практичній музичній діяльності.

Науковці визначають «компетентності для учня як образ його майбутнього»; «компетентність — сукупність особистісних якостей учня (ціннісно-сміслових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), обумовлених досвідом своєї діяльності у певної соціально та особистісно-значимій сфері» [6]. Вивчивши роботи Л. Аристової, ми можемо виділити такі

компетентності, які необхідні для процесу виховання музичної культури: 1) ціннісно-сміслові компетентності – вміння вибирати цільові настанови для своєї навчальної діяльності; 2) загальнокультурні компетентності – знання в галузі культури (музичної); 3) навчально-пізнавальні компетентності – постановка мети, планування навчальної діяльності, аналіз, рефлексія, самооцінка; 4) інформаційні компетентності – володіння сучасними засобами інформації та навчання; 5) компетенції особистісного самовдосконалення – духовний та інтелектуальний саморозвиток, самовдосконалення.

Другий напрям ми відносимо до професійно-педагогічної компетентності педагога – музиканта (професійна компетентність). Дослідники в галузі компетентнісного підходу в освіті: О. Олексюк, В. Тушева, О. Рудницька, С. Гусєв, О. Опанасюк, В. Сагатовський, Г. Тульчинський, М. Епштейн та ін. відзначають, що відмінність компетентного фахівця від кваліфікованого в тому, що перший не тільки має певний рівень знань, умінь, навичок, але здатний реалізувати і реалізує їх у практичній професійній діяльності. Детально педагогічну компетентність розглядає у своїх роботах доктор педагогічних наук О. Олексюк. Вона виділяє п'ять елементів компетентності: 1) спеціальна та професійна компетентність дисципліни, що викладається; 2) методична компетентність у сфері способів формування знань, умінь учнів; 3) соціально-психологічна компетентність у сфері процесів спілкування; 4) диференціально-психологічна компетентність у сфері мотивів, здібностей учнів; 5) аутопсихологічна компетентність у сфері переваг та недоліків власної діяльності та особистості. У сучасній музичній педагогіці значне місце приділяється медіаосвіті, яка у свою чергу сприяє впровадженню мультимедійних освітніх ресурсів у процес навчання та здійснює модернізацію музично-теоретичної освіти [27, с.57].

Характерний приклад – педагогіка та детерміновані нею види компетентності. Зазвичай прийнято вказувати на такі:

1. Предметно-змістовна компетентність. Мається на увазі глибока поінформованість педагога про ту чи іншу навчальну дисципліну (а також про

суміжні, близькі їй навчальні дисципліни); входять у це поняття також всебічні знання, що мають безпосереднє та опосередковане відношення до цієї дисципліни; входять сюди і професійна допитливість, і пошукова активність, що дають можливість поповнювати та збагачувати зміст цієї дисципліни новими науковими даними, фактами, матеріалами, які розширюють ерудицію педагога, дозволяють йому бути і залишатися на рівні вимог часу.

2. Методична компетентність. Передбачається володіння педагогом різними прийомами та способами викладання; уміння знаходити та впроваджувати в практику нові способи, зумовлені специфічними умовами тієї іншої навчальної ситуації. Методична компетенція, далі, — це готовність та здатність індивідуалізувати навчальну роботу з урахуванням суб'єктивних особливостей та властивостей учня (або групи учнів); це розуміння того, що є і що можуть реально привнести в освітній процес сучасні навчально-інформаційні технології (вільне оперування ними є само собою зрозумілим).

На особливий розгляд заслуговує музично-педагогічна компетенція, яка є, по суті, одним із специфічних різновидів загально-педагогічної компетенції. Багато базових елементів та характеристики останньої можуть бути естесственным чином екстраполіровані у сферу музично-педагогічної компетенції, зазнавши, зрозуміло, певних змін і трансформацій стосовно її специфіки. У той же час ця специфіка дає всі підстави, як зазначалося вище, визначати музично-педагогічну компетентність як особливий, самостійний різновид загальнопедагогічної феноменології [24, с.38-43].

Не можна сказати, що раніше не приділялося уваги питанням готовності та здібності педагогів-музикантів до здійснення відповідної діяльності, до вирішення ними тих чи інших професійних завдань. Проте йшлося про це зазвичай у загальних рисах, без необхідної диференціації, до того ж, повторювалися і акцентувалися нерідко тривіальні, загальновідомі становища. Компетентнісний підхід до діяльності сучасного педагога-музиканта потребує більш певних та чітких визначень.

Історико-стильова (музикознавча) компетентність спирається на широку ерудицію педагога-музиканта (незалежно від того, яку конкретно музичну дисципліну він викладає); передбачає орієнтацію в різних художньо-стильових регіонах, у музиці різних часів і народів.

Компетентність у сфері міжособистісних, інтерперсональних відносин із учнем означає володіння технікою міжособистісного спілкування та продуктивної взаємодії з учнем у рамках індивідуальної, діалогічної форми занять мистецько-творчою (музичною) діяльністю.

Важливою складовою цієї компетенції є здатність педагога-музиканта змінювати стиль спілкування з учнем, психологічну конфігурацію цього спілкування залежно від індивідуально-особистісних, характерологічних особливостей та властивостей даного учня, зберігаючи водночас власну позицію (якщо педагог переконаний у її правильності) з тих чи інших питань, що виникають під час роботи. Зрозуміло, неприпустиме як пристосування до учня, свого роду педагогічна мімікрія, так і звернення педагога до методів жорсткого авторитаризму. Вміння та здатність викладача встановлювати оптимальні міжособистісні контакти та стійке порозуміння з кожним з його вихованців є одним із головних та безпомилкових показників професіоналізму в галузі педагогіки взагалі та художньо-творчої педагогіки зокрема.

Компетентність у сфері формування художньо-естетичних смаків, інтересів, запитів, потреб; у сфері розвитку художньо-образного (музичного) мислення учня. Ця компетенція може мати місце лише за умови, що педагог сам володіє всім спектром перерахованих вище якостей і властивостей, бо сформувати і розвинути в іншого можна лише те, що особисто і достатньо має у своєму розпорядженні сам педагог [12].

Ще одна атрибутивна особливість зазначеної компетентності: вміння спиратися, працюючи з учнем, на синтез мистецтв, використовувати його в інтегративно-синергетичному впливі на психіку учня. «... Корінна основа існування різних мистецтв укладена <...> у багатогранності об'єктивного світу, різноманітні сторони якого не можуть бути повною мірою розкриті засобами

одного якого-небудь мистецтва <...> Якщо вірно, що повна художня картина світу не може бути дана засобами одного якогось мистецтва — а це, безумовно, так, — то цілком природна тенденція, що завжди існувала, до зближення між окремими видами творчості» [5, с. 9].

Формування художньо-естетичного досвіду учня може здійснюватися у різний спосіб. Якщо мати на увазі професійне музичне виховання та освіту, слід враховувати, що особливо сприятливі умови складаються тут у ході пізнання, аналізу та, що принципово важливо, власної інтерпретації явищ музичної культури. Вчитель, який має відповідну компетенцію, будує свою роботу з учнями таким чином, що процес інтерпретації музики, її різного ладу стає стимулюючим фактором (імпульсом) у формуванні художньо-естетичного потенціалу у всьому багатстві та різноманітті його компонентів. «... В галузі художньо-творчої педагогіки (музичної, театральної та ін.) людина взаємодіє з іншою людиною (вчитель з учнем) у вельми специфічних умовах — у контексті освоєння та інтерпретації художнього образу; образ служить точкою докладання зусиль обох сторін, що взаємодіють, регулюючи і багато в чому визначаючи їх особистісно-професійні відносини.

Ми можемо зробити висновок, що музично-комунікативна діяльність педагога-музиканта є сукупність професійних ключових компетентностей, що дозволяють сприймати та аналізувати музично-художню інформацію, сприймати художньо-образний та смисловий зміст творів різних жанрів. Виходячи з вивченого матеріалу, ми пропонуємо такі професійні компетенції, якими необхідно володіти педагогу-музиканту: 1) предметно-методологічна компетентність — необхідні сучасні знання про предмет, що викладається, методику викладання; 2) загальнокультурна компетентність — активна потреба педагога до самовдосконалення, до пізнання; 3) художньо-естетична компетентність — дана компетенція тісно пов'язана із загальнокультурною компетенцією і є «готовністю особистості до художньо-творчої реалізації, самостійного пізнання мистецтва, естетичної оцінки творів мистецтва» [8, с. 24]; 4) комунікативна компетентність — необхідність встановлення зв'язків між

педагогом і учнем. Комунікативна компетентність – це сукупність знань педагога в галузі спілкування, вміння орієнтуватися в різних соціальних ситуаціях, здійснювати вербальне та невербальне спілкування з учнями; 5) медіакомпетентність – компетенції на основі сучасних педагогічних підходів, що дозволяють використовувати мультимедійні освітні технології. До медіакомпетенцій ми можемо віднести: вміння користуватися сучасними технологіями, створення тематичних презентацій, мультимедійних проєктів, робота в нотних редакторах, спеціальних музичних програмах тощо.

Музично-педагогічну діяльність можна охарактеризувати як таку, що має свою структуру, що визначається специфікою музичної освіти, але підпорядковану загальним закономірностям теорії діяльності. Специфіка музично-педагогічної діяльності у цьому, що вона вирішує педагогічні завдання засобами музичного мистецтва. Музично-педагогічна діяльність поєднує в собі педагогічну, хормейстерську, музикознавчу, музично-виконавчу, дослідницьку роботу, засновану на вмінні самостійно узагальнювати та систематизувати отримані знання.

Особливістю музично-педагогічної діяльності є те, що вона синтезує такі види, як: педагогічна творчість (зумовлена постійним творчим пошуком вчителя, пов'язаним з необхідністю в умовах змінних педагогічних ситуацій оперативно знаходити рішення для управління навчально-виховним процесом, що індивідуально розвиває вплив на учня та ін.); художня творчість, обумовлена творчою природою самого мистецтва.

У зв'язку з цим основною характеристикою професійної компетентності вчителя музики слід вважати художньо-педагогічну творчість. Його реалізація можлива за дотримання таких умов: наявність художньо-педагогічного завдання; опора на базові закони та основні функції творчості; художньо-педагогічна імпровізація. Підготовка вчителя музики до професійної діяльності у стінах вищого педагогічного закладу має здійснюватись як проєктування майбутньої музично-педагогічної діяльності. Соціально-культурний досвід у застосуванні до музично-педагогічної освіти означає

професійну компетентність та методичну оснащеність. Майбутньому вчителю музики необхідно засвоїти певну суму філософських, естетичних, соціальних, психолого-педагогічних знань та вміти їх застосовувати у своїй роботі.

Професійно-педагогічна спрямованість педагога-музиканта є основною умовою формування та вдосконалення не лише окремих якостей його особистості, а й набуття ним найважливіших загальних та соціальних знань, умінь та навичок. Професійно-педагогічною спрямованістю визначається вибір методів навчання школярів на уроках музики та у позакласній діяльності, освоєння вчителем педагогічної та наукової літератури, музичного репертуару, вироблення самостійності, творчої активності та професійного мислення. Виконавча діяльність у єдності з педагогічною допомагає вчителю музики виконувати музично-виховні та музично-освітні завдання.

Професійно-педагогічна культура постає як проекція загальної культури, упорядкована система загальнолюдських ідей, професійно-цілісних орієнтацій та якостей особистості, виховних відносин, універсальних способів пізнання та гуманістичної технологій педагогічної діяльності [46].

Гуманістичний тип професійно-педагогічної культури включає в себе особистісно-орієнтований аспект, який сприймається як прояв особистісних якостей особистості, професійної діяльності та спілкування педагога. Як показники особистісно-орієнтованої професійно-педагогічної культури виступають: гуманістична спрямованість особистості вчителя та її здатність бути вихователем; психолого-педагогічна компетентність і розвинене педагогічне мислення здатність вирішувати проблеми з позиції учня; освіченість у сфері предмета, що викладається, вміння працювати зі змістом і технологіями навчання, надаючи їм особистісну орієнтацію; вміння обґрунтовувати та реалізовувати власну творчу педагогічну діяльність як особистісно-орієнтовану систему (дидактичну, виховну, методичну); культура професійної поведінки та саморозвитку, вміння та готовність саморегулювати власну діяльність та процеси педагогічної взаємодії.

Під поняттям «позакласна діяльність» у рамках реалізації Професійного стандарту середньої освіти слідує розуміти освітню діяльність, що здійснюється у формах, відмінних від класно-урочної, та спрямовану на досягнення планованих результатів освоєння основної освітньої програми загальної середньої освіти.

Позакласна діяльність є одним із інструментів досягнення планованих особистісних, предметних та міжпредметних результатів освіти школярів. Також, будучи важливою складовою частиною освітнього процесу та однією з форм організації вільного часу учнів, вона створює умови для соціального, культурного та професійного самовизначення, творчої самореалізації особи дитини.

Позакласна діяльність має можливість об'єднати в єдиний процес навчання, виховання та розвиток школярів. У позакласній діяльності є можливості, за допомогою яких можна реалізовувати такі завдання: 1) забезпечити сприятливу атмосферу учнів у шкільництві; 2) оптимізувати навчальне навантаження учнів; 3) враховувати вікові та індивідуальні особливості; 4) створювати ситуації успішності для кожної дитини.

Залежно від змісту позакласної діяльності її форми бувають різні: гуртки, семінари, конференції, факультативні заняття, екскурсії, конкурси та ін. На наш погляд, дані форми позакласної діяльності здатні задовольнити основні потреби школярів – спілкування з однолітками, самоствердження у колективі.

Важливо, щоб будь-яка форма організації позакласної діяльності найбільше повно розкривала її зміст, створювала оптимальні умови для розвитку школяра [63].

Поняття «діяльність» має різне тлумачення. У педагогіці воно розглядається з погляду психологічного та філософського розуміння як взаємодія з дійсністю, під час якого людина є суб'єктом, що цілеспрямовано впливає на об'єкт, що задовольняє свої потреби [26]. Саме діяльність є джерелом пізнання музичних заняттях.

Позакласна музично-виховна робота є сукупність різних видів діяльності, доповнює уроки музики в розвитку музичного смаку у школярів Її мета – розширити кругозір школярів, поглибити отримані навички та знання. Позакласна робота педагога характеризується не тільки переважанням емоційного аспекту, а й удосконаленням практичних навичок та умінь в області дозвільної творчої діяльності школярів.

Естетичний, а також музичний розвиток учнів, що організується у позаурочний час, виконує низку важливих педагогічних функцій. Вони дають можливість успішно здійснювати розвиток естетичного відношення до мистецтва, музики, сприяючи духовному збагаченню особистості, а також вирішення проблеми вільного часу у дитини [26].

Метою позакласної роботи вважається створення умов для прояву та формування учнями власних захоплень в основі незалежного вибору, розуміння духовно-моральних цінностей та культурних традицій.

До ключових завдань позакласної діяльності можна віднести: - виявлення інтересів, здібностей, учнів до різних видів музичної діяльності; - створення умов для індивідуального розвитку дитини в тій чи іншій області позакласної діяльності; - розвиток концепції знань, умінь, навичок у вибраному напрямку діяльності; - формування навички творчої діяльності, творчих здібностей; - формування навички неформального спілкування, взаємодії, спільної роботи; - розширення рамок спілкування з соціумом.

Освітній процес у закладах загальної середньої освіти здійснюється як на уроках, так і у позаурочній та позакласній роботі. Остання проводиться у різних формах: бесіди, ранки, свята, конкурси, огляди, робота гуртків тощо. Багато хто з них дуже сприятливий для роботи саме з естетичного виховання, оскільки завдяки громадській оцінці націлюють школярів на максимальну якість діяльності. Ймовірно, це і приводить багатьох педагогів до думки про те, що найбільша питома вага у розвитку естетичних здібностей має працювати у позаурочний час [19, с. 88].

Проте, завдання, поставлені перед сучасними школярами у формуванні моральності, естетичної культури учнів, неможливо знайти вирішеними, якщо естетичне виховання не стане органічної частиною уроку, невід'ємним елементом комплексного впливу на особистість дитини. Тільки тоді можна розраховувати на систему в діяльності вчителів та учнів, на контроль над розвитком естетичних здібностей дітей, якщо у позакласних заняттях не будуть важливим доповненням до того, що проводилося на уроці.

У зв'язку з вивченням тих чи інших тем, програма передбачає різні типи уроків: предметний, урок-екскурсія, узагальнюючий, підсумковий та ін., що дає можливість вчителю урізноманітнити види та форми роботи з учнями. Наприклад, під час уроків мистецтва пропонується як робота над технікою, так й над виразністю музичної мови, ознайомлення з мистецькими засобами (епітети, синоніми, антоніми), складання творів і оповідань різного типу, формування вміння висловити свої враження, оформити спостереження, написати твір. Отже, ми можемо дати учням певні знання, сформувані необхідні навички і цій основі вирішити завдання естетичного виховання. Тим самим отримуємо можливість для продовження діяльності дітей у позаурочний час (ранки, виставки різних виробів, малюнків, огляди, конкурси та інші заходи позакласної роботи) [37, с.149].

Звичайно, позакласна виховна робота має свою специфіку: наприклад, потрібні культпоходи до театрів, музеїв. Позакласною роботою повинні бути охоплені усі школярі – адже це не лише виховання, виявлення та розвиток інтересів, а й залучення до правильної організації вільного часу, до культури дозвілля. Тому потрібні такі заходи, в яких у тій чи іншій ролі брав участь увесь чи майже весь клас. Існує єдина можливість, щоб їх організація не вимагала надмірних зусиль та часу від вчителя та школярів – це максимально використати у позакласній роботі все те, чого діти навчилися на уроках музики, образотворчого мистецтва, навколишнього світу, навіть фізкультури.

Ефективність роботи школи значною мірою залежить від якості освітнього і виховного процесу у закладах загальної середньої освіти, адже

саме тут закладається фундамент формування нової людини, створюється основа, яка багато в чому визначає подальший розвиток особистості.

Позакласна робота – це система неоднорідних за змістом, призначенням, методикою проведення та формами виховно-освітніх позаурочних заходів.

При правильному поєднанні позакласної та урочної роботи забезпечується велика гнучкість і рухливість усієї системи навчально-виховної діяльності у школі загалом. Позакласна робота тісно пов'язана з урочною. Створюючи в учнів позитивні емоції, позакласна робота сприяє мотивації навчання, тобто формує в учнів потребу у вивченні предмета, зокрема музичного мистецтва.

Метою позакласної роботи є створення умов для більш повного здійснення практичних, виховних, загальноосвітніх та розвиваючих цілей навчання у єдності з обов'язковим курсом. У процесі здійснення позакласної роботи можуть досягатися різні цілі в комплексі: виховні, пізнавальні (освітні), розвиваючі та навчальні (практичні).

Від вибору форми позакласної роботи, від її змісту залежить, яка мета буде головною у кожному окремому випадку: пізнавальна, розвивальна чи виховна. Поєднання цілей - явище динамічне, непостійне, що залежить від багатьох факторів, проте вчитель повинен чітко усвідомлювати та формулювати цілі, оскільки саме цілі впливають на зміст та вибір форми проведення заходу.

Позакласна робота з предмета вирішує два основні завдання: 1) розвиток інтересу до предмета, поглиблення знань, розвиток та вдосконалення предметних навичок та умінь; 2) організація вільного часу учнів з метою їхнього загального розвитку та виховання. Позакласна робота успішно створює умови для застосування знань, навичок та умінь, набутих на уроці.

Позакласна робота з предмету повинна проводитись на всіх етапах навчання, змінюючись за формою та змістом відповідно до віку та потреб та інтересів учнів. Визначаючи зміст позакласної роботи, потрібно йти від реальних знань, умінь та навичок учнів («зона актуального розвитку») до

«зони найближчого розвитку», пропонувати зміст із деяким випередженням, те, чим ще належить опанувати під час уроків. Матеріал для позакласної роботи має бути цікавим і може бути важчим, ніж матеріал обов'язкового курсу. Щоб здійснювати позакласну роботу на високому рівні, вчитель повинен працювати в тісному контакті з іншими предметниками – учителем малювання, праці, фізичної культури. Доцільно залучати до позакласної роботи та батьків, серед них є дуже цікаві та талановиті люди. Під час проведення позакласної роботи позакласної роботи не можна обійтися без сучасних технологій: комп'ютера, смартфона або відеокамери. За допомогою кінокамери можна відобразити найбільш вдалі заходи. Під керівництвом вчителя учні можуть зняти фільми, які можна використовувати у навчальному процесі.

1.2. Музична діяльність як засіб формування компетентності школярів в закладах загальної середньої освіти

З метою виявити позакласної роботи на розвиток школярів ми розпочнемо аналіз мистецтвознавчої та методичної літератури.

З'ясувалося, що головною проблемою, пов'язаною з осмисленням музики у вихованні людини, є її специфіка. Не заглиблюючись у теорію питання, відзначимо ті основні риси, які відрізняють музику з інших видів мистецтва за силою впливу і виразності.

Перша та головна особливість музики, що породжує всі інші, криється в інтонаційному періоді цього виду мистецтва. Музика стає нам близькою і зрозумілою через схожість з інтонаціями людської мови. На зорі становлення суспільного життя, коли мова та звукова мова стали засобами спілкування між людьми, виникли і перші зразки вокальної музики – музики для голосу. Найдавніший музичний інструмент – людський голос – відтворював мелодійно та ритмічно оформлену людську мову, поклики, кличі, вигуки, шуми природи. Мелодійні вигуки поєднували зусилля людей у праці,

повторювані наспіви матері заколисували немовлят у колисці, смерть близьких людей оплакували в піснях – голосіннях [23, с. 6].

Інтонування в музиці як прояв людської мови, свідомості та думки глибоко розкрито в роботах вітчизняних та зарубіжних авторів. З часу появи теорії інтонації жодне з естетичних питань музикознавства не вирішується діалектико-матеріалістичним напрямом мистецтвознавства без звернення до цієї концепції. Інтонація стала розглядатися як фундамент, як звуковиражена, «музична думка», що лежить в основі музичного образу твору, змісту та форми, творчого методу та стилю, реалізму, народності, тенденційності та інших сторін музичного твору. Термін «зерно інтонації» показує, що головний художній, естетичний та гуманістичний зміст твору закладено у характерній для цього твору музичній інтонації. «У самому звучанні слова відбивається інтонаційний сенс сенсу ... Музика не вигадується, а плавиться з реальності» [7, с. 83]. Перефразовуючи ці слова, можна сказати, що головне у сприйнятті музичного твору у тому, щоб почути «сенс інтонаційного сенсу».

Інтонуючи, людина висловлює свої почуття, думки, ставлення до світу. Музичну мову, що складається з низки інтонаційних одиниць, можна як образно-пізнавальну діяльність свідомості, пов'язану з вираженням звукообразів. Естетичне сприйняття музичної інтонації передбачає її сполученість з людською мовою, а через неї і з людськими думками та почуттями. Ця обставина дозволяє сприймати музичне відображення душі та розуму людини. Друга сторона специфіки сприйняття та розуміння музичного образу полягає в особливостях його гносеологічного статусу.

Численні суб'єктивно-ідеалістичні філософські теорії музичного мистецтва захищають тезу про його беззмістовність, радикально заперечують зв'язок музики з життям та людиною. Спекулюючи на рисах особливої абстрактності музичного мистецтва, відомий австрійський музичний критик Е. Ганслік у XIX столітті висунув положення про те, що «музика нічого не висловлює і висловити не може». Він писав: «Краса музичного твору специфічно музична, іманентна поєднанню звуків безвідносно до

позамузичного колу ідей... Мова, як і музика, штучний продукт, їм немає прообразу у зовнішній природі» [15]. Тут виражені апологетика ідей «чистого» музичного мистецтва, відсутність його зв'язку із зовнішнім світом та самою людиною. Сам зміст музики мислиться незалежним від об'єктивної дійсності, суто «символічним», умовним.

Так, ціннісно-сміслова сфера є ядром, центральним утворенням особистості, впливаючи в цілому на поведінку людини в кожній конкретній ситуації та визначаючи загальну спрямованість її життя, допомагаючи людині осмислювати своє існування та навколишні явища, світ загалом.

Формування ціннісно-сміслової сфери особистості продовжується протягом усього життя. Її зміст може змінюватися під впливом багатьох чинників, оскільки соціалізація може відбуватися як за умов стихійного на особистість різних обставин життя у суспільстві, мають іноді характер різноспрямованих чинників, і у умовах виховання, тобто. цілеспрямованого формування особистості.

Процес виховання дитини, за змістом може бути охарактеризований як розвиток її особистості і світогляду. За словами О. Олексюк, особистість формується як ціле, тільки тоді, коли опановує тій чи іншій формою поведінки, а світогляд характеризує всю поведінку людини у цілому, культурної частини по відношенню до зовнішнього світу [65, с. 161-165]. Як підкреслює Ж. Піаже, більш стійкими поняттями, формуються особистісні рефлексі, форма особистості та світогляду у дитини з'являється у шкільні роки, дитина шкільного віку є і набагато більш соціалізованою та індивідуалізованою особистістю [16]. Тільки з наростанням, поглибленням та диференціюванням соціального досвіду зростає, оформляється особистість дитини [4]. Саме в шкільному віці закріплюються та розвиваються основні людські характеристики пізнавальних процесів: сприйняття, увага, пам'ять, уява, мислення та мова [3, с.47]. Так, дитина переходить на новий рівень розвитку; становиться самостійною, засвоює правила і норми спілкування, а також у неї закріплюється мотив досягнення успіхів як стійкий особистісний властивості.

Аналіз наявної літератури в галузі розвитку та виховання учнів показує, що початок активного формування ціннісно-смислової сфери у дітей припадає на період активних змін у шкільні роки. Ті особистісні новоутворення, які з'являються у шкільному віці і є єдиним комплексом властивостей і якостей особистості, що призводить до змін у свідомості, є основою розвитку ціннісно-смислової сфери. Таким чином, ми вважаємо за доцільне розпочинати розвиток ціннісно-смислової сфери саме в шкільному віці, зокрема в старшому, що вказує на передумови розвитку ціннісно-смислової сфери. Звертаючись до історичного досвіду виховання підростаючого покоління, ми виявляємо, що школярі перебували в постійному контакті з художньою творчістю в його природних побутових умовах і освоювали народну музично-поетичну мову в процесі набуття життєвого досвіду. Музично-поетичний фольклор, народні пісні служили засобом спілкування у процесі трудової, обрядової, ритуальної та естетичної діяльності. Музичні ігри готували їх до дорослого життя та розвивали творчі здібності, фізичні можливості [7].

Звичайно, кожна епоха висувала свої завдання, пов'язані з вихованням дитини. Однак у всі часи звертали увагу на те, що музичні заняття формують у школярів ті позитивні почуття, ту етичну сторону, без якої людині обійтися неможливо. Без музики неможливий розвиток повноцінної особистості.

То чому ж нині сучасне суспільство забуває про традиції та багатовіковий досвід? В останні роки спостерігається недооцінка та приниження ролі цінностей культури та мистецтва у життєдіяльності людини. У значній кількості сучасних українських шкіл відсутній дух високої музичної культури, атмосфера художньої творчості, що виховує та розвиває музичне середовище, а деякі школи просто відмовляються від предмета «музика», посилаючись на те, що в цьому предметі немає необхідності, з предмету «музика» немає єдиного державного іспиту. Можливо саме тут і криється відповідь на питання про низький морально-естетичний розвиток підлітків.

Навчання дитини в школі дає можливість включення його в різноманітну практичну, соціально-значиму діяльність, саме через діяльність людина

освоює накопичений суспільством досвід, у діяльності виявляються його знання та поведінкові навички. Потому тільки активна практична діяльність приведе до можливості розвитку ціннісно-смислової сфери зростаючого покоління, а також сприяє формуванню всіх її компонентів.

У шкільному віці у свідомості учнів відбувається формування наочно-образної картини світу та морально-естетичної позиції особистості, яка визначає ставлення дитини до соціального оточення та до самого себе. Яскравість і чистота емоційних реакцій впливають на глибину і стійкість вражень, одержуваних дитиною. Звідси переважно умоглядне, без предметної роздробленості тлумачення світу, що розглядається в його цілісності. Дитина шкільного віку починає також виявляти інтерес до світу людських відносин і знаходити своє місце в системі цих відносин, її діяльність набуває особистісної природи та починає оцінюватися з позицій законів, прийнятих у суспільстві.

1.3. Потенціал позакласної роботи в структурі музичної діяльності учнів в закладах загальної середньої освіти.

Педагогічний потенціал – взаємозв'язок, інтегрування, всіх виховних ресурсів, а також можливостей освітньої системи, учасників педагогічного процесу, спрямованих на розвиток особистості.

Основними шляхами розвитку педагогічного потенціалу закладу загальної середньої освіти є розвиток урочної та позаурочної (позакласної) діяльності. Сучасні дослідники стверджують, що завдання досягнення особистісних результатів не може вирішуватися завдяки лише навчальній діяльності. Великий педагогічний потенціал у цьому напрямку має позакласна діяльність. У культурі, як у сукупному історично розвивається соціальному досвіді, що регулює діяльність, поведінку та спілкування людей, важливе місце приділяється мистецтву. Музика, будучи формою духовного освоєння дійсності, через відображення різноманіття життєвих явищ у звукових образах виконує особливе завдання художнього пізнання світу, тому вона займає

значне місце в системах загальної та музично-професійної освіти, єдиною метою яких є виховання різнобічної особистості, яка має не лише різноманітні знання, вміннями та навичками, але й багатим внутрішнім світом.

Сьогоднішнє життя ставить нові проблеми перед музичною освітою школи, зокрема до позакласної роботи. Вони породжені новою соціально-культурною ситуацією: з 1993 року вчені констатують знецінення знань як духовного багатства людини – над умами панує примітивне матеріальне багатство. Фундаментальні зрушення у системі ціннісних орієнтацій пов'язані з економічними кризами. Екологічні катастрофи, у тому числі надмірне забруднення міста шкідливими для здоров'я дітей шумами, які руйнівно діють на психіку дітей, та багато іншого – все це позначається на духовному стані школярів та на їхньому психічному здоров'ї (дитячі страхи та відчуття, що світ руйнується). У цьому криються причини духовної деградації – зростання дитячої наркоманії та самогубств.

Музика як найулюбленіший вид мистецтва дітей та підлітків здатна пропонувати шлях духовно-моральної активності та гармонізації душевних сил на противагу пристрастям життя, питання лише в тому, яка музика. А всі великі здобутки європейської музичної культури були тісно пов'язані з вірою та релігією. Без цього духовного аспекту не можна зрозуміти суть музики І. Баха, В. Моцарта, Ф. Шуберта, Р. Вагнера, М. Лисенка та інших вітчизняних та зарубіжних композиторів.

Сьогоднішній школяр сучасного бурхливого світу зовсім інший, ніж був раніше. Він випереджає своїх попередників у фізичному розвитку, але, на жаль, відстає у духовно-моральному плані. До того ж, нові умови сучасного життя не сприяють духовному здоров'ю дітей. Необхідні духовно-моральні акценти у масовій музичній освіті. Перед музичним вихованням стоять нові проблеми у зв'язку з явищем шизофонії (розірване звучання, що виникає з допомогою технічних засобів передачі музики). Людина в навушниках, що намагається заглушити музикою ревіння машин, наражає себе на небезпеку, виключаючи вухо з органів природної орієнтації. І не лише у фізичному сенсі

– зіткнутися з кимось чи з чимось..., а й у психологічному плані – «розпад природних зв'язків органів чуття», «деградація пов'язаних із музикою психофізіологічних та моральних рис особистості», «просторовий дисонанс», «фізіологічний дискомфорт». Не випадково шизофонія має загальний корінь із шизофренією, тобто роздвоєною свідомістю[19].

Проблема підготовки вчителів музики до позакласної роботи в теорії та практиці музичної освіти – не нова галузь. Так, розробці ідей розвитку особистості в активній музикальній діяльності, інтересу та любові до музики через включення дитини до творчого процесу музикування, навчання музичної мови, спрямованої на сприйняття та накопичення музично-мистецьких вражень, присвячені праці багатьох вчених. У їх роботах були розроблені принципи загальності та доступності музичної освіти, ідеї виховного та розвиваючого музичного навчання, всебічного розвитку особистості в активній музичній діяльності. У працях вітчизняних основоположників масової музичної освіти акцентувалася увага на художність та емоційність музичних впливів, розвиток інтересу та любові до музики через включення дитини до творчого процесу музикування, навчання музичної мови як розвинених умінь сприйняття музики у русі процесу музикування до теоретичних узагальнень та висновків, від усного музичного мовлення до письмового, від накопичення музично-мистецьких вражень до їх усвідомлення, аналізу, морально-естетичної оцінки.

У роботах дослідників розглядалася специфіка музичного пізнання, сприйняття музики, роль педагога у процесі активного співінтонування у виконавських та композиторських дослідках учнів. Методам взаємозв'язку мистецтв, виконання творчих завдань, що включають імпровізацію, та інструментальне музикування у педагогічній діяльності присвячені статті О. Олексюк. У другу половину XX століття різним аспектам підготовки вчителів музики для загальноосвітніх шкіл приділили особливу увагу О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, які досліджують закономірності музичної діяльності учнів в закладах загальної середньої освіти.

Розроблена, обґрунтована та впроваджена в систему загального музичного виховання педагогічна концепція Л. Аристової, яка визначила якісно новий етап розвитку музичної педагогіки. У цій концепції було визначено мету, завдання, створені задля освоєння учнями фундаментальних основ музичного мистецтва, розвиток художнього мислення дітей, що є змістом різних видів мистецтва [1, 37].

Сучасна вітчизняна педагогіка має великий науково-практичний матеріал про засоби, форми та методи залучення учнів до музичного мистецтва та художньої діяльності, що забезпечує основу для подальших досліджень у галузі позакласної роботи. У той же час слід зазначити, що в соціально-економічних умовах, що змінилися, виникає необхідність розробки нових педагогічних підходів до здійснення естетичного виховання школярів засобами музичного мистецтва. Для вирішення проблем художньо-естетичної та музичної освіти школярів колективом провідних педагогів, музикантів, мистецтвознавців розроблено Концепцію освітньої галузі «Мистецтво», в якій визначаються основні цілі та завдання предметів мистецтва у загальноосвітній школі. У ній підкреслюється, що повноцінне музичне виховання неможливо без розробки цілісної системи, що включає освітній мінімум (урок) і позаурочну розвиваючу дію, що максимально забезпечує самостійність, дослідно-пошукову та творчо-продуктивну діяльність дітей, інтегровану із системою загальної освіти.

Вітчизняною музичною педагогікою накопичені різноманітні форми, методи та прийоми музичної роботи з дітьми. Одними з форм масового музично-естетичного виховання, що реалізуються повсюдно, є сольний та хоровий спів на уроках музики та під час позакласної роботи, музичні театралізовані свята, гурткові музичні заняття, навчання гри на музичних інструментах.

Музичне виховання під час позакласної роботи з школярами включає інтеграцію змісту початкового музичного виховання у синкретичній програмі «Мистецтво» та новій програмі з музики для закладів загальної середньої

освіти. Одним з найважливіших завдань музично-мистецького розвитку учнів школи є розвиток мотивації та музичного мислення дітей, мовного, вокального, інструментального та пластичного інтонування, занурення їх у різні види самостійної художньо-пізнавальної діяльності.

Організація позакласної музично-естетичної діяльності в школі передбачає передусім створення хорових та вокальних ансамблів, які функціонують практично у всіх загальноосвітніх організаціях. Методика вокального розвитку дітей в умовах розвитку дитячого хорового колективу на початковому етапі музичного навчання включає виявлення рівня координації у дітей слуху та правильного виконання музикальних звуків [3]. На цій основі відбувається виявлення фальшиво співаючих дітей та співочого ядра класу.

Найважливішою основою формування хорового колективу є розвиток мотиваційного поля у кожного з учасників та стимулювання їхнього інтересу до співу та музичного мистецтва в цілому. Мотивація, інтерес та потреби в освоєнні вокально-хорових умінь та навичок залежать від диференційованого та індивідуального підходу до кожної дитини. Майстерність керівника дитячого хорового колективу, що включає любов до дітей, професійне володіння прийомами управління процесом вокально-хорового виконання, педагогічний такт та комунікабельність є основою його діяльності.

Психолого-педагогічні особливості дітей шкільного віку пов'язані, з одного боку, з їхньою пізнавальною активністю, необхідністю в отриманні та засвоєнні нової інформації, з іншого – з їхньою рухливістю, невисоким рівнем продуктивної уваги. У зв'язку з цим результативність музичного розвитку школярів підвищується за умови активної побудови навчально-виховного процесу, заснованого на принципі «швидкого ведення уроку»[7].

Формування мотивації та інтересу до хорового співу відбуватиметься успішно, якщо школярі будуть занурені в атмосферу музичної гри, яка передбачає їхню участь у майбутньому святі або важливій для них події. Відомі різні мовленнєві, рухливі, пальчикові ігри, що сприяють розвитку координації слухового сприйняття музичного матеріалу та його інтонування.

Таким чином, гральні елементи при освоєнні дитячих пісень припускають зв'язок мовного та вокального інтонування, співи про себе та із закритим ротом, початок вокальної та інструментальної імпровізації, слухову увагу учнів, спрямовану на подолання труднощів інтонування.

Організація дитячого хорового колективу передбачає комплексний характер вокально-хорової роботи під час позакласної діяльності та включає розвиток музичного сприйняття та образного мислення школярів, формування їх співочих умінь та навичок, а також усіх якостей музичного мислення.

Потенціал позакласної роботи з предмету «Музичне мистецтво» тісно взаємопов'язаний з професійною компетентністю вчителя музичного мистецтва, це специфічний педагогічний феномен, який визначається особливостями музично-педагогічної діяльності, своєрідністю її завдань, перевагою художньо-творчих форм практичної позакласної роботи та специфічними методами художнього навчання. Ця педагогічна категорія вивчається багатьма вітчизняними музикантами-науковцями, які розглядають теоретико-методологічні та експериментальні аспекти її формування [11].

Більш продуктивний підхід формування творчого потенціалу учня знаходиться за допомогою залучення школярів до продуктивної творчої діяльності. Перед педагогом ставиться головне завдання, спрямоване на організацію позакласної музичної діяльності. Необхідно використовувати різні форми, методи для реалізації поставленого питання.

В освітньому процесі сучасної школи створено середовище, яке сприяє активному пошуку вчителями оптимальних способів включення школярів до музично-творчої діяльності відбувається завдяки: методикам організації творчої діяльності учнів у позакласній діяльності, різних конкурсів, олімпіад, свят та ін. У процесі здійснення позакласної роботи можуть досягатися різні цілі в комплексі: виховні, пізнавальні, розвиваючі та навчальні.

Від вибору форми позакласної діяльності, від організації даної форми та її змісту залежить, яка мета буде переважати в кожному окремому випадку.

При організації однієї позакласної взаємодії буде провідною пізнавальна мета, при підготовці та проведенні іншого – освітня і ін.

Уроки мистецтва та музики мають гармонійно сформовані продовження у позакласній діяльності такі як: організація гуртків, клубів, об'єднань, конкурсів, світ тощо, робота яких спрямована на розвиток здібностей у певній сфері художньої творчості; створення вокальних, драматичних колективів, студії образотворчого мистецтва, фольклорний ансамбль, оркестр народних інструментів. Втілення знань та умінь, набутих на уроках з мистецтва та музики у реальну творчу діяльність. З цією освітньою областю пов'язана також організація екскурсій, походи на концерти, спектаклі, зустрічі з діячами культури та мистецтва.

Позаурочна діяльність лише доповнює, розширюючи освітній простір і її форми повинні відрізнятися від тих, які використовуються на уроці. Розглянемо докладніше.

Гурток – форма добровільного об'єднання школярів, оптимальна форма організації позаурочної діяльності школи. Проект - найперспективніша форма організації позакласної діяльності. Його універсальність дозволяє реалізовувати все напрями позакласної діяльності.

Визначення професійної компетентності вчителя музики у вітчизняній педагогічній теорії здебільшого виходить із загально-педагогічного тлумачення цього феномену, конкретизованого завданнями музично-освітньої діяльності. Наприклад, О. Смирнова, вивчаючи теоретико-методичні підходи до формування музично-педагогічної компетентності майбутніх музичних вчителів у позакласній роботі, трактує її як інтегративну особистісну якість, що виражає здатність до самостійної успішної реалізації завдань музичної освіти дітей на основі системного зв'язку загально суспільних, психолого-педагогічних та музично-професійних компетенцій [39].

На думку дослідника, музично-педагогічна компетентність структурується в три блоки компетенцій (загальносуспільних, психолого-педагогічних та музично-професійних), взаємозв'язки яких забезпечує

формування суб'єкта навчання в гармонійній цілісності: особистість-педагог-спеціаліст [12]. Усі компетентності умовно поділяють на три групи [14]:

- особистісні (загальнокультурні), серед яких виділяються: ціннісно-орієнтаційні, художньо-світоглядні, культуротворчі (зокрема етнокультурні, полікультурні, культурно-дозвілові);

- функціональні, пов'язані з певною предметною діяльністю учнів: предметні (музичні, образотворчі, театральні, хореографічні тощо); міжпредметні (естетичні та гуманітарні), метапредметні (інформаційно-пізнавальні, саморегулятивні);

- соціальні, що формуються під час різних форм колективної художньо-творчої діяльності: художньо-комунікативні та соціальнопрактичні [55].

Названі види компетенцій О. Смирнова відносить до базових і вважає їх інтегральними педагогічними явищами, нерозривно пов'язаними з інтегративними тенденціями художньої освіти, урочної та позакласної роботи тощо.

Особистісні, соціальні та функціональні компетентності втілюють цілісність та інтегральність освітніх результатів, одночасно вимагаючи розробки спеціальних методик діагностування та формування компетентнісної сфери особистості. О. Олексюк розглядає професійну компетентність майбутніх вчителів музики як таку, що складається з інтегрованих і спеціальних професійних компетентностей, заглиблюючись, насамперед, у специфіку вокально-хорової діяльності музикантів-педагогів [48].

Вчені визначають професійну компетентність вчителя музики як інтегративну освіту, що складається зі структурних компонентів (ключових компетентностей) і являє собою комплекс музично-педагогічних знань, умінь, навичок, музичних здібностей та якостей особистості, який проявляється через готовність до творчої педагогічної діяльності й в позакласній роботі. На її думку, професійна компетентність майбутнього вчителя музики є музичний смак, музичні та акторські здібності, володіння методикою музично-

естетичної роботи з дітьми, володіння навичками гри на музичних інструментах, наявність співацького голосу, уміння керувати хоровим та вокальним дитячим колективом [40].

Висновки до першого розділу

Теоретичне узагальнення наукових праць з питань досліджуваної проблеми, аналіз поняття «музична діяльність» у філософському, психологічному, мистецтвознавчому, соціологічному та музично-педагогічному аспектах дозволили визначити музичну діяльність та музичне сприйняття як здатність розуміти та емоційно переживати музичні образи як художню єдність, як художньо-образне відображення дійсності та виділити три основні складові структури музичного сприйняття слухача: - первинне ознайомлення з музичною інформацією, її перцептивне сприйняття; - аналіз виразно-сміслового значення музичної мови, її розуміння; - формування цілісного образу сприйнятого.

Універсальність та узагальненість цих компонентів дозволяє розглядати їх як базові щодо критеріїв адекватності сприйняття музичних творів, де основними параметрами є емоційно-чуттєвий план та розуміння музичної мови.

Зазначені уявлення про музичну діяльність та його структуру є теоретичною базою для визначення логіки педагогічних дій, вкладених у формування музичної компетентності учнів. Дослідження структури зазначеного феномену (способу закономірних зв'язків між складовими елементами явища, його внутрішньою організацією і сукупності істотних відносин між компонентами всередині цілого) дозволить визначити орієнтири управління цим процесом.

Позакласна робота з музичного мистецтва стимулює розвиток творчого мислення учнів та здатності до самовираження. Вона дає можливість відчувати

та побачити світ в іншому світлі, відкриває необмежену кількість можливостей для самовираження та експериментів.

Потенціал позакласної роботи у школі полягає в наступному:

1. Розвиток індивідуальних особливостей, інтересів та нахилів школярів. Позакласна робота дозволяє виявити в учнів потенційні можливості та допомогти їм у реалізації.

2. Забезпечення безперервності та послідовності виховного та освітнього процесу. Вирішення проблем, які зацікавили учнів на уроках, може бути продовжено у позаурочний час у творчих об'єднаннях, лабораторіях, гуртках.

3. Формування позитивної «Я-концепції». Позакласна робота дає можливість подолати обмеження навчального процесу та сформувати позитивне сприйняття школярем самого себе.

4. Формування навичок співробітництва та колективної взаємодії. Учні навчаються домовлятися з товаришами, розподіляти обов'язки, враховувати інтереси та бажання інших людей, виконувати спільні дії, надавати необхідну допомогу, позитивно вирішувати конфлікти.

5. Духовно-моральне виховання. Різноманітність форм, методів та принципів позакласної роботи сприяє духовно-моральному розвитку учнів.

Для формування музичної компетентності через музичну діяльність учнів у позакласній діяльності в основі роботи викладача повинні лежати методи та прийоми як словесного показу, практичного показу матеріалу, а також безпосередньої участі школярів у музичній діяльності.

РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ В ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Педагогічні умови формування музичної компетентності учнів в процесі позакласної діяльності в ЗЗСО

Для позакласної роботи необхідно дотримуватися таких педагогічних умов: наявність зрозумілої та чітко сформульованої мети; визначення результатів, які мають бути досяжні та вимірні; поєднання індивідуальних та масових форм роботи; опора на інтерес та бажання учнів; інтерес та інформативність матеріалу, а також приваблива форма його подання; постійний творчий пошук педагога, підбір та створення нових форм роботи; оптимістичний підхід, опора на краще у кожній дитині; звернення до розуму школярів через емоції; регулярність роботи; облік особливостей віку, класу та індивідуальності учнів [55].

Педагогічна організація процесу музичного виховання дітей не має входити у суперечність із законами природного розвитку, оскільки дитинство не лише фазою становлення, а й повноцінним, активним періодом соціалізації; залученням дітей до музичного середовища та музичної діяльності; часом, коли його музичні потреби проходять кілька етапів свого розвитку: від емоційно-неусвідомленої привабливості музики до бажання займатися музичною діяльністю до усвідомлення музичних потреб через його творчу пізнавальну активність. Для цього вчителі повинні знати та володіти різними формами та методами навчання, враховувати вікові особливості учнів. Рідко зустрінеш вчителя, який не скаржиться на те, що дітям нічого не потрібно, що вони не виконують домашніх завдань, нудьгують на уроках, а то й зовсім на них не ходять. Вихованню позитивної мотивації навчання сприяють: - загальна атмосфера комфорту в процесі навчання; - відносини співпраці педагога та учня, допомога викладача не у вигляді прямого втручання у виконання

завдання, а у вигляді порад, які настановлюють самого учня на правильне рішення; - залучення учнів до оцінної діяльності та формування у них адекватної самооцінки. Систематичні заняття музикою, будь то гра на музичних інструментах або індивідуальні заняття вокалом у студії вокальної майстерності, - одна з форм естетичного виховання школярів у процесі позакласної діяльності.

Вступ до тієї чи іншої студії, гуртку обумовлюється, головним чином, наявністю бажання з боку учнів, відкриває перед ними можливість поглиблено займатися тим, що їх особливо тягне за собою. Педагоги ж, займаючись із зацікавленими учнями, мають можливість більше залучати їх до музичного мистецтва. Практика довела справедливості того теоретичного становища, що у кожної нормальної здорової дитини при її інтересі до занять можна розвинути всі музичні здібності, включаючи співочий голос. Отже, формування музичної компетентності учнів реалізується через різноманітний зміст, засоби, форми, програми. Дорослі створюють педагогічні умови для організації позакласної діяльності учнів.

Ефективність навчання та позакласної діяльності визначається дотриманням наступних педагогічних умов: відповідності навчального матеріалу та його викладу основним дидактичним принципам навчання; встановлення зв'язку досліджуваних творів з явищами та образами навколишньої дійсності; духовної свободи особистості за допомогою емоційної відкритості педагога і учнів; - прояви педагогом, що володіє професіоналізмом, культурою і володіючим педагогічною майстерністю, позитивного ставлення учнів до знань [21, с.67].

Прекрасний світ музики та радість від навчання грі на інструменті може розкрити для школярів лише педагог-музикант. І тут слід зазначити, що найвідповідальніша роль процесі гармонійно-розвиненої особистості належить саме музичному мистецтву. А музичні заняття надають сприятливий вплив на розвиток духовно-моральних цінностей і формування естетичного смаку в дітей. Вчитель у цьому виступає як безпосередній посередник між

учнями і музичним мистецтвом, і саме йому відводиться ключова роль у розвитку музичної компетентності учнів.

Вчителі за допомогою музики виховують любов до мистецтва, сприяють становленню характеру, норм поведінки, збагачує внутрішній світ учня. Заняття на інструменті дають можливість створити індивідуальний підхід до кожної дитини. Саме індивідуальні заняття допомагають викладачеві розкрити більш повно внутрішній світ дитини: її здібності, психологічні риси характеру, проблеми в сім'ї та школі. У зв'язку з цим, у вчителя з'являється можливість не тільки повніше розкрити здібності учня і підібрати більш підходящий для нього репертуар, а й допомогти йому вирішити проблеми, що виникають, вказати на можливі помилки в спілкуванні та поведінці, навчити аналізувати ту чи іншу ситуацію, особливо у процесі позакласної діяльності. Роль вчителя у становленні гармонійно-розвиненої особистості учня у разі, якщо йому притаманні такі якості: спілкування з дітьми, прагнення діалогу, бажання знайти альтернативний вихід, завжди бути терпимим і ввічливим. Необхідні зовнішні умови та реалізовані внутрішні умови для формування всіх компонентів самореалізації в музичній діяльності у суб'єктів, і як результат, досягнення учнями максимально можливого для кожного з них рівня самореалізації в музичній діяльності [19].

Педагогічний підхід, з урахуванням рівня музичного розвитку, передбачає комплексне використання особистісного, вікового та індивідуального підходів. Ці принципи в процесі навчання мають особливо актуальний характер, враховуючи, що заняття проходять в індивідуальній та груповій формах. Добре зарекомендували себе такі форми взаємодії з батьками: особисте спілкування та консультації, збори, лекції, концерти, спільні відвідування концертів. Це одне з найважливіших завдань педагога. Проведення різних заходів позакласної діяльності, у яких було б однаково задіяні сили як педагогів і учнів, а й батьків, дає відчуття значимості своєї праці кожній дитині, доповнює і посилює педагогічний вплив творчості. Враховуючи особливу вразливість підлітків, педагогу слід обережно

висловлювати критичні зауваження, пам'ятати при цьому, що підліток гостро реагує не лише на зміст, а й на форму висловлювання: для нього важливі й інтонація мови, вираз обличчя співрозмовника, його жести. Тому музикантам-педагогам необхідно знання хоча б елементарних основ сучасної психології, наявність яких допоможе педагогу розібратися в психічних особливостях поведінки учня при зустрічі з різними індивідуальними якостями – психологічними та фізіологічними, що потребує гнучкого пристосування методів навчання та виховання до особливостей нервової діяльності дитини. До психологічного змісту музичного навчання особливо близьке визначення, дане видатним психологом Д. Узнадзе: «Навчання – це особлива форма діяльності – не гра і не праця, а й те й інше» [17].

Щоб сприяти розвитку творчих здібностей учнів у цілому, педагог повинен робити акцент на розвиток творчих здібностей дитини у різних видах музичної діяльності, і при цьому шукати найбільш раціональні шляхи взаємодії різних видів діяльності в процесі позакласної роботи, використовувати різноманітні форми та методи у роботі, передусім спрямовані на творчу активність, зацікавленість кожної дитини[22].

У творчих завданнях потрібно використовувати різноманітний музичний матеріал: класику, фольклор, сучасну, академічну та популярну музику. Робота в позакласній діяльності ведеться з дітьми, що мають різний рівень розвитку музичних здібностей. Через те, що музика близька і доступна дитині для сприйняття, вона хоче стати активним учасником творчого процесу та реалізувати свої здібності у роботі колективу. Все це дуже важливо у формуванні дитини як особистості, що прагне до самовдосконалення, до підвищення культурного рівня. Реалізуючи цю умову, педагог отримує реальну можливість розкрити сутність індивідуальності процесу творчості дитини, можливо майбутнього музиканта. Для успішного досягнення учнями самоствердження педагогу слід організувати особливі ситуації в позакласній діяльності, що сприяють цьому у процесі участі підлітків у музичній діяльності.

Наприклад, діяльність музичної студії спрямована на розкриття внутрішнього творчого потенціалу кожної дитини. Завдяки цій діяльності діти перестають боятися публічних виступів, оскільки вона несе в собі психологічну корекційну складову, знімає проблеми спілкування в колективі. Отже, створення педагогом ситуації самооцінювання – важлива зовнішня педагогічна умова, необхідна для успішної самореалізації учнів.

Позакласна діяльність, а саме: гуртки, виступи на святкових концертах, конкурсах та різноманітних заходах – одна з найефективніших форм музичного та художньо-естетичного розвитку дітей. Для досягнення високих результатів використовують різні методи для організації позакласної діяльності. Щоб заняття були яскравими та цікавими, застосовують нетрадиційні методи організації діяльності учнів. Зупинимося на них докладніше[12].

До жодної діяльності дитина не виявляє стільки інтересу, скільки до ігрової. «Гра - це іскра, що запалює вогник допитливості і допитливості», - вважав Василь Олександрович Сухомлинський. Гра – шлях до пізнання дитиною себе. Всі види ігор виконують здоров'язберігаючу функцію. Ігри також можуть бути різними. Ось кілька видів.

1. Творчі (рольові) ігри, у яких всі дії учасників визначаються дорученою їм роллю («ігри-подорожі», музикування на дитячих музичних інструментах та ін.).

2. Ігри-змагання, пов'язані з виявленням переможця (вікторини, конкурси та ін.).

3. Ігри-вправи, спрямовані на виконання цікавих завдань (кресворди, ребуси, шаради і ін.).

4. Ігри з роздавальним матеріалом (музичне лото, доміно тощо).

5. Рольові ігри, пов'язані з імітацією можливої життєвої ситуації.

Рольова гра – це форма моделювання учнями насамперед соціальних відносин, вільна імпровізація, не підпорядкована жорстким правилам, незмінним умовам. Рольові ігри – завжди ігри «у щось», «у когось».

Наприклад, ми говоримо учню: «Уяви собі, що ти композитор. Яку б музику ти написав для (ранку, ночі, зими тощо) або «Уявіть себе в ролі композитора (звукорежисера, музичного продюсера). Яку музику ви написали б до цих слів, сюжету, картини? Придумай звуки, шуми, що відповідають будь-якому твору образотворчого чи літературного мистецтва» [53].

Інструментальне музикування у позакласній діяльності. Це творчий процес сприйняття музики через гру на доступних учням інструментах. Будучи одним із видів музичної діяльності, інструментальне музикування пов'язане з вокально-хоровою діяльністю, імпровізацією та слуханням музики. Наприклад: Ви – виконавці оркестру народних інструментів. Передайте музичний образ цієї пісні у музиці, при виборі інструментів, зверніть увагу на відповідність музичного образу пісні голосу (тембру) інструментів (ложки, сопілки, трикутники, барабани, бубни та інші дитячі музичні інструменти).

3. Вокальне музикування. Спів як виконавський процес розвиває різні, як суто музичні здібності (музичний слух, емоційну чуйність тощо), а й такі спільні якості, як уміння слухати і запам'ятовувати, увагу, наполегливість у подоланні труднощів, уяви, самостійність.

Цікавий метод-гра створення музики. Учні вигадують мелодію до невідомої їм пісні. Наприклад, вчитель пише на окремих листках рядки з віршів і роздає хлопцям. Завдання граючих – придумати мелодію для цих слів. Необов'язково спеціально вигадувати риму. Можна використовувати відомі дитячі вірші, наприклад: «Впустили ведмедика на підлогу...» або «Наша Таня голосно плаче...» і написати мелодії. Назва цього методу – «Самі композитори» або «Я-композитор».

Як активізувати учнів під час позакласної діяльності? Які методи необхідно застосовувати для підвищення активності учнів? Вирішення завдання потребує наукового осмислення перевірених практикою умов та засобів активізації учнів [24]. В умовах сучасної освіти теорія і технологія масового навчання має бути спрямована на формування сильної особистості, здатної жити і працювати в безперервно змінюваному світі, здатної сміливо

здійснювати моральний вибір та нести за нього відповідальність, тобто особистість саморозвивається і самореалізується. У школі особливе місце посідають такі форми занять, які забезпечують активну участь кожного учня, підвищують авторитет знань та індивідуальну відповідальність учнів за результати навчальної праці.

Активні методи в процесі позакласної діяльності дозволяють використовувати рівні засвоєння знань. Наприклад, творчо-пошукова діяльність виявляється ефективнішою, якщо їй передує відтворююча і перетворююча діяльність, у ході якої учні засвоюють прийоми навчання. Необхідність активного навчання полягає в тому, що за допомогою його форм, методів можна досить ефективно вирішувати цілу низку завдань, які важко досягаються у традиційному навчанні: формувати пізнавальні та професійні мотиви та інтереси, виховувати системне мислення фахівця.

Задача позакласної роботи – вчити працювати у колективній роботі, формувати соціальні вміння та навички взаємодії та спілкування, індивідуального та спільного прийняття рішень. Виховувати відповідальне ставлення до справи та соціальних цінностей. Пізнавальна діяльність – це єдність чуттєвого сприйняття, теоретичного мислення та практичної діяльності. Вона здійснюється на кожному життєвому кроці, у всіх видах діяльності та соціальних взаємовідносин учнів (продуктивна та суспільно корисна праця, ціннісно-орієнтаційна та художньо-естетична діяльність, спілкування). Але тільки в процесі навчання пізнання набуває чіткого оформлення навчально-пізнавальної діяльності чи вчення.

Гармонійність музичного впливу на формування особистості школярів досягається тоді, коли використовуються всі форми організації музичної діяльності дітей. Усі вони мають єдине призначення – несуть у собі основні функції позакласної роботи: пізнавальну, виховну, творчу. Звичайно, індивідуальна форма навчання дозволяє знайти найбільш тісний контакт із учнями, краще зрозуміти його психологічні особливості, характер та вибрати ефективні методи виховання тих чи інших виконавських навичок. Але є такі

завдання, які вирішуються саме за методами колективної роботи. Це виховання особистісних якостей та моральне виховання. Форми, що використовуються у позакласній діяльності, дуже різноманітні, це: класний годинник, концерти, конкурси, фестивалі, батьківські збори, відвідування з учнями класу філармонічних концертів, спектаклів[25].

Класна година – найпоширеніша форма позакласної діяльності. Як і будь-яка форма освітнього процесу вона покликана виконувати кілька функцій: освітню (знайомство з історією світової музичної культури, з творчістю великих композиторів, видатних виконавців); розвиваючу (розширення кругозору з історії музичної культури, розвиток образного мислення при слуханні та виконанні музичних творів, розвиток уваги, пам'яті, логічного мислення, уміння грамотно пояснити, охарактеризувати почуте); виховну (виховання художнього смаку, любові до прекрасного, бажання читати хорошу літературу та цілого ряду провідних якостей особистості – чесності, працьовитості, вимогливості до себе, самостійності).

Теми класного годинника можуть бути найрізноманітнішими: «Народження фортепіано», «Життя та творчість М. Леонтовича», «До ювілею Євгена Станковича», «Тарас Бульба М. Гоголя та М. Лисенка», «Знайомство з життєвими правилами для музикантів Роберта Шумана» та ін.

Концерт – це, безумовно, найзначніша форма позакласної діяльності. Специфічність полягає в тому, що педагоги розвивають навички поведінки на естраді, концертну витримку, стабільність у виконанні музичних творів та багато чого іншого. Ці навички можна розвинути лише у практичній діяльності. Грамотно організована позакласна діяльність стимулює бажання учнів продовжувати навчання та демонструвати навички та вміння, які вони набувають у процесі навчання.

Види концертної діяльності дуже різноманітні: це щорічні традиційні концерти «До Дня знань», «До Міжнародного дня музики», «Посвята в першокласники», костюмований новорічний концерт «Різдвяна казка», звітні концерти школи та інші [11].

Діти із задоволенням беруть участь у виїзних концертах до дошкільних закладів, Центрів дитячої творчості. При відборі номерів для таких заходів особлива увага приділяється високому рівню виконавчої майстерності учнів, їх творчим та артистичним здібностям, якості, яскравості та оригінальності концертного матеріалу, оскільки подібні виступи демонструють високий рівень музично-мистецької освіти.

Дуже корисні батьківські збори з концертом учнів, де грають усі учні, незалежно від здібностей. На таких концертах дуже доброзичлива атмосфера, це допомагає дітям розкріпачитися, почуватися вільно, тут вони набувають сценічного досвіду, який їм знадобиться у відповідальніших виступах. Батьки мають можливість послухати своїх дітей у концертному варіанті, на сцені, на роялі, порівняти виступ своєї дитини з виступами інших учнів. Батьки мають уявлення про рівень класу в цілому, вони дуже точно помічають, хто з хлопців виріс у виконавчому відношенні, а хто зупинився у розвитку. Також це розширює їх кругозір, вони теж знайомляться з новим репертуаром. Такі концерти традиційно проводяться у школах до Нового року та інших свят. Діти читають вірші, у ролі провідних виступають різні хлопці, це дає можливість кожному розкрити свої творчі можливості.

Дуже популярні лекції-концерти, які дають учням теоретичні знання про різні напрями в історії розвитку музичного мистецтва, стилістичні та жанрові особливості національних композиторських шкіл, про життєвий і творчий шлях композиторів і ін. Лекції-концерти проводяться на тематику близьку дитячому світовідчуттю та сприйняттю[48].

Організація позакласних музичних заходів передбачає дотримання певних методичних рекомендацій:

1. Дотримуватися основних принципів організації позакласної музичної діяльності дітей: наступність, планованість, послідовність, систематичність і захопленість.

2. Урізноманітнити зміст позакласних заходів для накопичення музичного досвіду дітей та збагачення їх новими музичними враженнями.

3. Підбирати художній ілюстративний матеріал високої якості та показувати його відмінне виконання як учителем, так і школярами.

4. Підвищувати цікавість змісту позакласного заходу, новизну його елементів.

5. Враховувати вікові особливості дітей та музичний рівень їх розвитку, підбирати відповідні форми проведення позакласних занять, доступний музичний та літературний матеріал.

6. Спрямовувати позаурочну музичну роботу в розвитку активності дітей, їх уяви та ініціативи.

У позакласній діяльності можна виділити чотири напрями: «музичне просвітництво», «музичне виховання у групах та школах повного дня», «досвід творчої діяльності», «шкільні традиції та свята».

2.2. Технологічний інструментарій формування музичної компетентності школярів в процесі позакласної роботи в ЗЗСО

Позакласна робота – цілеспрямовані заходи, організовані школою для вдосконалення та поглиблення знань, умінь та навичок, розвитку самостійності та здібностей учнів у позаурочний час, а також для забезпечення їхнього розумового відпочинку. Позакласна робота шкіл організована різних формах і охоплює широке коло учнів.

Вчителі, класні керівники, вихователі шкіл мають прагнути до підвищення виховної ефективності позакласної роботи, створення гуртків та інших учнівських громадських об'єднань. Перед учителями школи стоять такі завдання, як активізація позакласної роботи, збагачення її новим змістом, пошук раціональнішого методу її проведення.

Правильна організація позакласної роботи викликає в учнів інтерес до самостійної свідомої відповіді на багато питань. Вчитель повинен розробити зміст та методику проведення позакласної роботи з метою максимального розвитку пізнавальних здібностей учнів. Для досягнення найкращих

результатів у формуванні всебічно розвиненої особистості урок та позакласна робота мають бути тісно пов'язані та доповнювати один одного.

Позакласна робота – один із важливих способів зробити змістовною та цікавою роботу з учнями старшої школи. Позакласна робота ще більше поглиблює знання, отримані учнями на уроках, дає можливість навчатися з інтересом, працювати творчо та самостійно. Позакласна робота поглиблює та розширює знання учнів з предмету, активізує навчальну діяльність. Добровільна, активна участь учнів у позакласних заходах відрізняє це від занять. При цьому учні самі вибирають вид діяльності, що їх цікавить.

Форми організації позакласної роботи включають:

- а) гуртки учнів у школі (предметні);
- б) ідейно-масову роботу (доповіді, оповідання, лекції, навчальні конференції, державні, національні, шкільні свята, зустрічі, вечори);
- в) індивідуальну роботу з учнями (мистецькі заняття) та інші.

Основними видами позакласної роботи є гуртки, конференції, музичні вечори, вікторини, екскурсії, зустрічі з видатними постатями зі світу мистецтва та ін. Досвід передових вчителів свідчить про те, що для підвищення рівня знань учнів велике значення має правильний вибір гуртка щодо навчального матеріалу у класі. Гуртки з мистецтва дуже підходять для використання на ранній стадії систематичного вивчення музики. Це один із найдієвіших способів навчання учнів культурі розуміння музичного твору. Гурток самостійно ставить за мету виховання культури естетичного почуття через навчання учнів сприймання музичного твору [65].

Організація художнього гуртка має значення для навчання розумінню музичного мистецтва. Як і у всіх гуртках, у художній гурток залучені усі бажаючі учні. Спочатку складається та затверджується план роботи гуртка. Твори для слухання або виконання також обираються вчителем спільно з членами гуртка. Добре вивчені музичні (наприклад, хорові) твори пропонуються до програми гуртка самодіяльної художньої творчості, виконуються на мистецько-художніх вечорах. Головний результат роботи

гуртків у тому, що вони вчать учнів розуміти музичне мистецтво, можливість поринути у світ його естетичних чудес.

До гуртків, давно існуючих у школах, належать музично-драматичні гуртки. Драматичні гуртки – це один із видів самодіяльної художньої творчості. Останнім часом кількість музично-драматичних гуртків з року в рік скорочується. Навчання сприйняттю драми набагато складніше, ніж навчання сприйняттю інших видів мистецтва, тому що драма передбачає сприйняття художнього слова у поєднанні з живописом, музикою та ін.

2.2.1. Перевірка ефективності розмови про музику на позакласних заняттях як засобу формування гармонійно розвиненої особистості

Розмова про музику в системі музичної освіти будується на формуванні музичної культури учнів у процесі спілкування із високохудожніми зразками народної, класичної та сучасної вітчизняної та зарубіжної музики. Школярів необхідно навчити емоційно та глибоко сприймати образно-смысловий зміст музики на основі засвоєних ними знань, виховувати потребу у слухацькій діяльності. Слухацька діяльність в процесі позакласної роботи покликана сприяти:

- а) розвитку інтересу до музики та музичних занять; музичного слуху, музичної пам'яті, образного та асоціативного мислення, уяви; музичного сприйняття та навчально-творчих здібностей;
- б) освоєння музичних творів та знань про музику;
- в) оволодіння практичними вміннями застосовувати засвоєні музичні знання;
- г) виховання музичного смаку; моральних та естетичних почуттів; любові до людини, до народу, до Батьківщини; поваги до історії, традицій, музичної культури різних країн світу; емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва.

У процесі слухацької діяльності формуються такі уявлення:

- про образну природу музичного мистецтва; про втілення в музиці настроїв, почуттів, характеру людини, її відносин до природи, життя;

- про музику народної та професійної; про композитора - виконавця - слухача; про музичний фольклор народів України та світу, народні музичні традиції рідного краю;

- про виразність та образотворчість у музиці; інтонації та розвиток у музиці; наявність пісенності, танцювальності, маршевості; основні засоби музичної виразності (мелодія, ритм, темп, тембр, динаміка, лад);

- про різні види музики (вокальна, інструментальна; сольна, хорова, оркестрова); різноманіття музичних жанрів (пісня, танець, марш та їх різновиди; опера, балет, зразки симфонічної музики, мюзикл) та форм (дво- та тричастинна, варіації, рондо);

- про співочі голоси (дитячі, жіночі, чоловічі); хорах (дитячий, чоловічий, змішаний); музичні інструменти; оркестри (народних інструментів; духовий, симфонічний);

- про музичне мистецтво в житті країни: державному музичному символі - Гімні України; музичні традиції рідного краю; найважливіших подіях музичного життя (конкурси, фестивалі та ін.) [52, с. 22-43].

Розмова про музику не обмежується лише діяльністю слухачів. Як підкреслює Л. Масол, яка приділяє у своїй діяльності велику увагу даній формі прилучення школярів до музичного мистецтва, розмови про музику можуть включати розповідь про музику, її виконання на якомусь інструменті, відповіді на питання дітей, спів улюблених пісень під акомпанемент музиканта-педагога. При цьому автор зазначає принципову різницю між уроками музики та розмовами про музику.

Принципова різниця між уроками музики та розмовами про музику полягає в тому, що для розмов характерні епізодичний характер занять, свобода вибору змісту, а для уроків музики – систематичність, дотримання певної програми.

Загальну спрямованість розмов про музику можна формулювати наступним чином: «Кожну розмову про музику саму по собі треба розглядати як частину досвіду слухання музики, що накопичується, як частинку нового її

пізнання і, отже, розуміння» [37, с. 77]. Авторка зазначає, що тематика розмов про музику для дітей та юнацтва практично не має меж, «особливо якщо уявити, які найширші горизонти відкриваються при розгляді музики в її поєднанні з іншими мистецтвами, з різними подіями історії людства, коротше кажучи — у всіх її життєвих зв'язках» [17, с. 69].

Особливу увагу надає Л. Масол спільному (музиканта-педагога та дітей) обговоренню прослуханої музики, наголошуючи, що «спільне обговорення може дати кращий результат, ніж висловлювання безапеляційним тоном своїх власних переконань» [53, с.78].

2.2.2. Перевірка ефективності занять у хорі як одного з видів колективної творчої діяльності на позакласних заняттях з музики у формуванні музичної компетентності учнів

Хоровий спів – один із видів колективної творчої діяльності. Він сприяє розвитку співочої культури школярів, їх загальному та музичному розвитку; вихованню духовного світу учня; становлення світогляду, формуванню майбутньої особистості.

Мистецтво хорового співу вимагає оволодіння всіма елементами, що утворюють красу хорового звучання. Це область вокальної культури, вокальних виконавських навичок та область хорової культури, хорових виконавських навичок. Робота над кожним елементом вокальної і хорової звучності є не тільки технічною роботою, що дає накопичення умінь і зростання виконавської техніки, але і роботою над розкриттям змісту даного хорового твору. Чим вище, досконаліше вокальна хорова техніка колективу, тим повніше і яскравіше може бути виражений задум твору. В результаті розширюється коло ідейних, художніх, емоційних уявлень учнів та відповідно арсенал їх технічних умінь та навичок [1, с. 96].

Хоровий спів грає велику роль, як і формуванні особистості учня, і у розвитку музичних здібностей, як-от почуття ритму, ладове почуття, музично-

слухового уявлення тощо. Для хорового мистецтва як колективного виду творчості основним завданням є досягнення загально-хорового ансамблю та ладу, які багато в чому залежать від розвитку вокальної інтонації у співаків хору. Тому велику увагу слід приділяти вокально-інтонаційній роботі.

Вокально-хорова робота є найважливішою формою музичної діяльності системі масового музичного виховання. Спів – одна з найактивніших і найдоступніших форм музикування, він викликає живий інтерес в учнів та приносить їм естетичне задоволення. Будучи ефективним засобом розвитку музичних здібностей, спів у хорі несе у собі і колосальний виховний потенціал. Він сприяє вихованню почуття єдності, згуртованості колективу, особистої відповідальності за загальний результат [17, с. 123].

Як колективна форма музичного виконавства хоровий спів має перед собою кілька важливих переваг музично-естетичного та виховного порядку. У дослідженнях фахівців з хорового співу особливо наголошується на активізуючій ролі колективного музикування у становленні індивідуального художнього смаку, музичних здібностей, особистісних якостей. «Спільні заняття учнів з різним рівнем здібностей щодо одного музичному колективі грають велику роль як у виховній роботі взагалі, і у музичному, естетичному розвитку школярів» [52, с. 242].

Хор – такий вид виконавського колективу, якому підвладне виконання багатоголосних творів поліфонічного та гармонійного складу. Ось чому можна стверджувати, що хор дає можливість повною мірою розвивати опорну музичну здатність – гармонійний слух, який виступає засобом цілісного пізнання творів музичної класики та творів із сучасним стилем музичного письма.

У процесі хорового співу всі музичні прояви учнів виявляються чіткіше і зрозуміліше, ніж під час сприйняття музики, під час роботи над твором нечіткість музично-слухових уявлень відразу ж передається виконанню, впливаючи на точність відтворення звуковисотного і ритмічного рисунка. Те саме можна сказати і про виразність виконання. Якщо розуміння учнями

характеру музичного образу, засобів виразності твору, що виконується, ще недостатньо, якщо твір не освоєно емоційно і технічно, то і виконання буде поверховим, неглибоким. І навпаки – чіткість, ясність уявлення виконавського «надзавдання», загальна музична культура колективу негайно передається і виконанню. Воно стає осмисленим, яскравим, художньо виразним, справді музичним.

Хоровий спів, будучи активною формою музичної освіти, саме предмет мистецтва, потребує творчої ділової обстановки і своєрідної хорової організації учнів. Під хоровою організацією він передбачає створення обстановки, яка, з одного боку, забезпечувала успішні заняття класного хору, з другого - сприяла становленню в учнів умінь і навиків хорового співу, любові до цього виду і смаків виконавчої діяльності [17, с. 125-140].

Таким чином, хоровому співу як колективної музичної діяльності в позакласній роботі, що активно впливає на розвиток смаку учнів, властиві такі позитивні особливості:

1. У колективній хоровій діяльності, коли учень на увазі у всіх, він розкривається перед керівником та однолітками, його легше вивчити, навчити та направити.

2. Участь у спільній справі формує у школяра вміння спілкуватися, об'єктивно оцінювати свої дії, допомагає усвідомити наявні недоліки, як музичні (якість слуху та голосу, співочі вміння та навички), так і поведінкові.

3. Працюючи в хорі, учень формує смак, позитивні особистісні якості, необхідні для роботи в колективі, вчитися застосовувати свої сили, музичні здібності та вміння з користю для себе та для хору.

4. У процесі колективної хорової творчості розвиваються самостійність і почуття ліктя, ініціатива та інші вольові якості, необхідні учневі. Музична діяльність перемикає його увагу на корисну справу, значиме й для нього та інших учасників колективу; у хоровому співі узгоджуються та поєднуються різноманітні музично-виховні засоби, що позитивно впливають на учня, що посилює позитивні впливи та нейтралізує негативні.

Отже, зазначимо ще раз, що хоровий спів – найдоступніший вид колективного виконавства у позакласній діяльності. Залучення школярів до співочої діяльності є важливим засобом формування музичного смаку. У процесі вокально-хорової діяльності особливо здатні розвиватися позитивні емоції школярів, грають активну роль у формуванні особистості цілому. Хорова діяльність надає і арт-терапевтичний вплив, знімаючи психологічні стреси, ліквідуючи заїкуватість і ін.

У дослідженні методів та форм формування музичної компетентності учнів в процесі позакласної діяльності спрямовуємо увагу на розвиток культурних відносин у колективі.

Розвитку культурних відносин старшокласників сприяють методи: метод самооцінки (адекватне оцінювання себе, цілей, засобів діяльності); метод самоорганізації; метод самореабілітації; метод самовизначення (створення ситуацій, у яких дитина має зробити самостійний вибір); метод самореалізації (створення умов до виконання поставлених кимось – метод доручення – чи собою задач); метод самоконтролю; метод самопрогнозування (побудова перспектив свого подальшого розвитку, стратегії та тактики саморозвитку, планування найближчої та віддаленої перспективи своєї діяльності) [52, с.37].

Таким чином, процес розвитку культурних відносин старшокласників здійснюється успішно у тому випадку, якщо є тенденція розвитку особистісного досвіду учнів як відображення соціальної ситуації на основі її розуміння та прийняття у позакласній діяльності. Цей процес здійснюється успішно, якщо він забезпечений професійною підтримкою педагогів, схваленням та взаємодією батьків, позитивним оцінюванням оточуючих.

Тому найефективнішими вважають такі методи розвитку культурних відносин старшокласників: проектний метод, ділова гра, метод взаємного навчання, критичне мислення, робота малими групами. Вони зумовлюють продуктивність, реалізацію творчого потенціалу особистості, якість та надійність виконання психічних функцій.

Суть розвитку культурних відносин старшокласників у тому, що виховний процес організується в такий спосіб, що всі учні виявляються залученими у процес пізнання, вони мають можливість висловлювати те, що знають і думають. Причому відбувається це в атмосфері доброзичливості та взаємної підтримки, що дозволяє не тільки отримувати нове знання, а й розвивати саму пізнавальну діяльність, переводить її на більш високі форми кооперації та співробітництва [4].

Процес розвитку культурних відносин старшокласників у позакласної діяльності організується з урахуванням включеності у процес взаємодії всіх учнів. Спільна діяльність означає, що кожен робить свій особливий індивідуальний внесок, в ході роботи йде обмін знаннями, ідеями, способами діяльності. Організуються індивідуальна, парна та групова робота, використовується проектна робота, рольові ігри, здійснюється робота з документами та різними джерелами інформації. Методи роботи педагога при цьому ґрунтуються на принципах взаємодії, активності учнів, опорі на груповий досвід, обов'язковому зворотному зв'язку. Створюється середовище освітнього спілкування, яке характеризується відкритістю, взаємодією учасників, рівністю їх аргументів, накопиченням спільного знання, можливість взаємної оцінки та контролю [4, 6, 79].

Педагог, розвиваючи культурні відносини старшокласників, виступає у кількох основних ролях. У кожній з них він організує взаємодію учасників із тією чи іншою областю інформаційного середовища. У ролі інформатора-експерта педагог викладає текстовий матеріал, демонструє відеоряд, відповідає питанням учасників, відстежує результати процесу. У ролі організатора він налагоджує взаємодію учнів (розбиває групи, спонукає їх самостійно збирати дані, координує виконання завдань, підготовку міні-презентацій). У ролі консультанта вчитель звертається до досвіду учнів, допомагає шукати вирішення поставлених завдань, самостійно ставити нові [7]. Методи, створені задля розвиток культурних відносин старшокласників у позакласної діяльності можуть застосовуватися з організації наступної роботи

з учнями: організація тематичних занять пояснення культурних відносин; організація тимчасових творчих колективів під час роботи над соціальним проектом; формування портфоліо учня; організація дискусій та обговорень спірних питань, що виникли у колективі; до створення освітніх ресурсів; робота з афоризмами, прислів'ями, приказками; - колаж; соціально-педагогічний тренінг [8, с.46].

Проведення міні-тренінгів, круглих столів та ток-шоу, що сприяють розвитку особистісних, моральних, духовних, світоглядних якостей учнів, формування у них навичок сімейно-побутової культури та гендерних відносин, так само є прикладом використання форм і методів, спрямованих на розвиток культурних відносин у старшокласників.

На заняттях в процесі позакласної роботи з учнями можна застосовувати такі методи, як: словесні методи, метод «Роздуми про музику», метод музичних співбесід.

1. Словесні методи навчання займають чільне місце у системі методів формування музичного сприйняття у підлітків. Для вокально-хорового навчання рекомендується використовувати такі словесні методи: розповідь, пояснення, розмова.

Метод бесіди під час проведення концертів-розмов у циклі концертів-лекцій впливає на розвиток музичного сприйняття, оскільки завдяки доступним та близьким художнім уявленням розширюється коло музичних образів і через засвоєння нових інтонацій та ритмів дає можливість краще сприймати, наприклад, народну музику.

2. Метод «Роздуми про музику». Застосування даного методу передбачає не засвоєння різних понять та категорій, відбивають готове знання музику, а формування в учнів навичок індивідуального слухання та творчого інтерпретування музики.

3. Метод музичних співбесід допомагає зрозуміти логіку музичних образів і становить важливий етап активного та самостійного осмислення музичних вражень та особистого музичного досвіду слухачів. Цей метод являє

собою самостійну підготовку та проведення бесід про музику підлітками серед своїх ровесників

На хорових заняттях в процесі позакласної діяльності доцільним буде використання наступних методів:

1. Метод емоційно-сміслового аналізу музичних образів. Під час активізації сприйняття музичних образів велике значення набуває розвитку потреби естетичного судження. У таких умовах використовується метод емоційно-сміслового аналізу музичних образів.

2. Метод «занурення в жанрово-стильові ознаки» музичного твору. Доцільним є використання методу «занурення в жанрово-стильові ознаки» музичного твору, який забезпечує розуміння змістовної сутності твору, його жанрово-стильових особливостей та визначення власного ставлення до музичного твору.

3. Метод художнього порівняння передбачає з'ясування таких завдань, як: знаходження та відбір таких об'єктів для порівняння, які допомогли би розвивати музичне сприйняття, сприяли б тоншому процесу слухання, тоншого розрізнення. Найкраще в цій ситуації використовувати прийом контрастів. Наприклад, ознайомлення з вокально-хоровим твором у різному виконанні, порівняння власного виконання одного й того ж твору.

4. Методи, що розвивають полімодальні музично-подібні уявлення. Досить ефективними у процесі формування музичного сприйняття у підлітків, на наш погляд, можуть бути методи, розвиваючі полімодальні музично-подібні уявлення. До них можна віднести такі:

- метод перекодування - вираз музичного образу в різних знакових системах засобами музично-пластичної інтонації, образотворчого мистецтва, мистецького слова; поєднання сприйняття мелодійних, ритмічних властивостей музики зі сприйняттям графіки, мультиплікації, образних пояснень, картин, малюнків (комп'ютерні технології);

- метод художніх узагальнень, заснований на асоціативному синтезі (тотожність та контраст) творів музичного, образотворчого мистецтва та літератури;

- метод емоційної драматургії, що дозволяє педагогу впливати на образну сферу учня через побудову заняття у художній формі на основі синтезу мистецтв [39, с. 214-230].

5. Наступна група методів та прийомів навчання орієнтована на розвиток у учнів здатності до творчої обробки музичних образів. Метод залучення учнів до прояву самостійності створенні інтерпретації музичного твору можна використовувати для розвитку музичного сприйняття у підлітків

6. Метод варіантного тлумачення художніх образів музичного твору. З метою активізації виконавських здібностей у підлітків нами використовувався метод варіантного тлумачення художніх образів музичного твору (підкреслення кульмінації, темброве забарвлення, інтонаційне трактування тощо). Ми вважаємо, що цей метод сприяє досягненню виразних фарб голосу, емоційної гнучкості голосу, отримання різних емоційних станів учнів, які, своєю чергою, відбиваються на розширенні відтінків співу учнів підліткового віку тощо. Можна також використовувати прийом різного тлумачення одного і того ж фрагмента вокального твору.

7. Метод порівняння та оцінки різних виконавських трактувань твору, що розучується. Для того, щоб розвинути у підлітків здатність до оцінних суджень у галузі вокальної музики (якості співацького звуку інших виконавців, особливостей різних манер виконання, різних стилів, творів) доцільно використовувати метод порівняння та оцінки різних виконавських трактувань твору, що розучується (у виконання відомих співаків, інших учнів, власних спроб). Цей метод допомагає підліткам краще зрозуміти особливості вокальних засобів виразності, технічні особливості відтворення образу, його сценічне втілення [16, с. 83].

8. З метою формування у підлітків музичного сприйняття можна використовувати методи та прийоми, підпорядковані меті розвитку у підлітків умінь виразного сценічного втілення художніх образів.

Висновки до другого розділу

Слід зазначити, що рівні щодо визначення розвитку музичної компетентності учнів у процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти розглядаються як характеристика ціннісних орієнтирів особистості учня, яка забезпечується її власними аксіологічними уподобаннями в галузі музики, необхідністю освоєння різних за жанрами вокально-хорових творів; здатністю до адекватного сприйняття музичних творів, розуміння їх емоційно-образного змісту, вміння критично оцінити інтерпретацію вокально-хорових творів.

Вирішення проблеми формування музичної компетентності учнів у процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти є неможливим поза психолого-педагогічною діагностикою цього процесу. Оскільки ефективність підготовки учнів до розуміння цінностей музичного мистецтва значною мірою залежить від розробки науково обґрунтованих критеріїв аналізу якісного рівня спілкування суб'єкта із музикою. Саме вони дають змогу простежити динаміку процесу формування музичної компетентності учнів у процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти, зосередити увагу на окремих недоліках та визначити схему подальшої педагогічної роботи у цьому напрямі.

У контексті обраної проблематики поняття «педагогічні умови» як один із вагомих засобів створення та оцінки педагогічних явищ розглядається у нашому дослідженні через призму порівняльної оцінки чи систематизації факторів та процесів, що пропонуються для вивчення. Відображення позиції школярів щодо обраної проблематики залежить від процесу вимірювання зазначеного феномену. При цьому велике значення мають методи, якими він

користується. Вивчення об'єктивних, аспектів діяльності учнів обумовлено визначенням показників, що характеризують формування музичної компетентності учнів у процесі вокально-хорового навчання, була також дані методи проведення розмов про музику на позакласних заняттях як засобу формування гармонійно розвиненої музично компетентної особистості.

Теоретичний аналіз з проблеми дослідження дає можливість розуміти якісні характеристики розвиненості кожної властивості, проаналізовані технології формування музичної компетентності учнів у процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти.

РОЗДІЛ 3. ДОСВІД ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

3.1. Хід і результати дослідно-експериментальної роботи з формування музичної компетентності школярів в процесі позакласної роботи в ЗЗСО

Експериментальна робота, висвітленню якої присвячено розділ кваліфікаційної роботи, проводилася з метою визначення рівнів сформованості музичної компетентності учнів в процесі позашкільної діяльності. У зазначеному контексті було проведено констатуючий (діагностика зазначеного феномену), формуючий та контрольний етапи експерименту.

У процесі проведення констатуючого етапу діагностики педагогічного експерименту було виявлено рівні сформованості музичної компетентності за певними критеріями та показниками.

Слід зазначити, що у нашому дослідженні рівні визначення сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної діяльності розглядаються як характеристика ціннісних орієнтирів особистості учня, що забезпечується її власними аксіологічними уподобаннями в галузі музики, необхідністю освоєння різних жанрів вокально-хорових творів; здатністю до адекватного сприйняття музичних творів, розуміння їхнього емоційного змісту, уміння критично оцінити інтерпретацію творів.

Вирішення проблеми сформованості музичної компетентності учнів ЗЗСО в процесі позакласної діяльності є неможливим поза психолого-педагогічної діагностики цього процесу. Оскільки ефективність підготовки учнів до досягнення цінностей музичного мистецтва значною мірою залежить від розробки науково обґрунтованих критеріїв аналізу якісного рівня спілкування суб'єкта із музикою. Саме вони дають можливість простежити

динаміку процесу формування музичної компетентності учнів в процесі позакласної діяльності, зосередити увагу на окремих недоліках та визначити схему подальшої педагогічної роботи у цьому напрямі.

Визначення змісту категорії «критерій» у роботі обумовлено доцільністю характеристики критеріально-рівневих ознак розвиненості музичного сприйняття у процесі позакласної роботи. Визначення критеріїв сприяють не лише виділенню рівнів сформованості даного явища, а також відстеження здійснення процесів, що досліджуються, концентрації уваги на певних недоліках та визначення провідних орієнтирів педагогічної роботи в зазначеному аспекті [27].

У контексті обраної проблематики поняття «критерій» як один із вагомих засобів пізнання та оцінки педагогічних явищ розглядається в нашому дослідженні через призму порівняльної оцінки чи систематизації факторів та процесів, запропонованих для вивчення. Відображення позиції дослідника з обраної проблематики залежить від процесу виміру зазначеного феномену. При цьому велике значення мають методи, якими він користується. Вивчення (зовнішніх) об'єктивних, внутрішніх (суб'єктивних) аспектів діяльності школярів обумовлено визначенням показників, які характеризують розвиненість музичного сприйняття у процесі позакласної роботи.

Теоретичний аналіз проблеми дослідження дає можливість розуміти показники кількості та якісні характеристики розвиненості кожної властивості, ознаки досліджуваного об'єкта (у нашій роботі), розвиненості компонентів музичного сприйняття школярів у взаємодії, тобто ступінь розвиненості кожного визначеного нами критерію.

Здійснення констатуючого експерименту передбачало вирішення наступних завдань:

- визначити критерії та показники сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи;
- провести аналіз пошукової частини педагогічного експерименту;
- провести аналіз результатів діяльності;

- констатувати рівні сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної діяльності за критеріями та показниками.

Викладений вище матеріал свідчить про те, що розробка та обґрунтування критеріального апарату педагогічного дослідження є найбільш відповідальним завданням констатуючого (діагностичного) етапу нашого дослідження [28, с.54].

Тому, головні ознаки та прояви музичного сприйняття школярів у процесі музичної підготовки повинні відображатися в умовах та показниках зазначеного феномену, без яких неможливо визначення рівнів його сформованості.

З метою ефективного формування в учнів музичної компетентності в процесі позакласної роботи в ЗЗСО необхідно послідовне поетапне проведення педагогічної роботи зазначеного спрямування.

Педагогічно доцільними етапами формування музичної компетентності учнів в процесі позакласної діяльності ми вважаємо наступне:

1. Попередній чи передкомунікативний етап ознайомлення учнів з різними напрямками розвитку музичного мистецтва, пробудження у них інтересу до різноманітності жанрів та стилів, різновидів музичного мистецтва. На передкомунікативному етапі відбувається накопичення необхідних естетичних, історико-музичних та теоретичних знань, загальних музичних вражень, уявлень про можливі засоби музичної виразності. Вони знаходять свій прояв у ціннісних орієнтаціях учнів, характеризують його життєвий та музичний досвід, диспозиції та установки, що впливають на процес спілкування з музичним мистецтвом.

2. Основний чи комунікативний етап педагогічного управління процесами переживання та розуміння музичних явищ у ході безпосереднього контакту із нею.

Комунікативний етап цілеспрямованого формування музичної компетентності учнів в процесі позакласної діяльності є формування досвіду спілкування з музичним мистецтвом. На цьому етапі важливо активізувати

види музичної діяльності та спрямовувати їх, з одного боку, на розвиток емоційної сфери особистості, її здатність до естетичного переживання, з іншого – на формування музичної свідомості учнів, їх уміння аналізувати, розуміти, зіставляти різні музичні твори.

Комунікативний етап є центральним у складній трифазній структурі формування музичної компетентності учнів в процесі позакласної діяльності та найбільшою мірою впливає на розвиток перцептивно-інтелектуального досвіду суб'єкта музичної діяльності.

3. Заключний чи посткомунікативний етап закріплення післядій здобутої музичної інформації, її впливу на розвиток особистості, що виходить за межі сприйняття конкретного музичного твору.

Посткомунікативний етап передбачає стимулювання ретроспективного переосмислення учнями своєї діяльності, формування умінь самопізнання, тому їм пропонуються зразки особистісного ставлення до музики з боку вчителя, застосовуються різні прийоми спонукання до самоаналізу свого внутрішнього світу (емоцій, переживань, думок, що виникають у результаті сприйняття конкретного музичного твору).

Цей етап вимагає створення позитивного психологічного клімату, довіри, співробітництва, розкріпачення.

На кожному етапі вони мають специфічні ознаки, зумовлені цілями та завданнями педагогічної роботи. Облік етапів педагогічної роботи дозволив нам розподілити критерії психолого-педагогічної діагностики сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної діяльності на три основні [18/ с.54-67].

Перший критерій – ступінь сформованості інтересу до музичного мистецтва. Він відбиває особливості світосприйняття учня, його художньо-естетичний кругозір, знання та досвід спілкування з мистецтвом, своєрідність музичних інтересів та потреб. До показників розвитку ступеня сформованості інтересу до музичного мистецтва належать:

- частота спілкування с творами музичного мистецтва;

- вибірковість індивідуальних музичних переваг (улюблені твори, композитори, види музичної діяльності).

Другим критерієм є ступінь емоційної чуйності до музики, що визначає ступінь сформованості внутрішньої (процесуальної) установки. Він включає дані про здатність учнів до емоційного співпереживання музики, аналізу значення засобів виразності, проникненню у художній світ автора.

Основними показниками ступеня емоційної чуйності до музики слід вважати:

- адекватність емоційного реагування на музику;
- вміння визначати змістовну складову елементів музичної мови;
- наявність та характер асоціацій.

Третій критерій – ступінь здатності до оцінювання музичного мистецтва.

Основні показники ступеня оцінювання музичного мистецтва:

- вміння самостійно оцінювати музичні твори;
- обґрунтування свого вибору та оцінки музичного твору.

Критерії психолого-педагогічної діагностики сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної діяльності

Табл. 3.1.

Критерії психолого-педагогічної діагностики сформованості музичної компетентності учнів		
I критерій Високий	II критерій Середній	III критерій Низький
Ступінь сформованості інтересу до музичного мистецтва: - адекватне, естетично-активне досягнення «пікового стану» у музиці, єдність емоційного та інтелектуального; - точне змістовне висловлювання учнів про сприймання музичних образів; - прагнення сприймати світ музичних образів	Ступінь емоційної чуйності до музики: досягнення «пікового» стану в музиці та розуміння музичних образів має не завжди адекватний характер; - усвідомлено сприймають прості, статичні, однозначні музичні образи; - прагнення та готовність сприймати	Ступінь здатності до оцінювання музичного мистецтва: - відсутній інтерес до сприйняття музичного образу;- сприйняття та розуміння музичних образів неадекватне, цілісне, нерозчленоване; - спосіб аналізу змісту музичного образу та засобів виразності характеризується нестійкістю;

через взаємозв'язок із своїм світом; - вміння оцінювати сам процес та результат сприйняття музичних образів, здатність уявляти, ототожнювати себе з музичним чином.	світ музичних образів та свій емоційний світ; - аналіз музичного образу відбувається за зразком, відсутня самостійність; - при інтерпретації емоційного змісту музичного образу характеристика не розгорнута, орієнтована стандарт.	- у пізнанні музичних образів словесні комунікації мають особистісний характер, але неадекватні змісту творів і мають слабку емоційну забарвленість.

Згідно з певними критеріями та показниками, були визначені наступні рівні сформованості музичної компетентності учнів у позакласній роботі: високий, середній, низький.

Високий рівень сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної діяльності свідчить про здатність учнів до емоційного співпереживання музиці, аналізу значення засобів виразності, проникненню в художній світ автора, адекватність емоційного реагування на музичний твір; вміння визначити змістовну сутність елементів музичної мови; готовність до самопізнання власних музичних вражень; критичність самооцінки власної підготовки до спілкування музикою. Учень часто спілкується із творами музичного мистецтва; вибірково відноситься до індивідуальних музичних уподобань.

Середній рівень сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної діяльності свідчить про недостатню здатність до емоційного співпереживання музиці, неповному аналізі значення засобів виразності; адекватності емоційного реагування на музичний твір. Учень виявляє недостатню готовність до самопізнання власних музичних вражень; самооцінка власної підготовки до спілкування з музикою є недостатньо критичною. Учень виявляє інтерес до спілкування з творами музичного мистецтва; вибірково ставиться до індивідуальних музичних переваг.

Низький рівень сформованості музичного сприйняття спостерігається в учнів, які не здатні до емоційного співпереживання музиці, не володіють навичками аналізу значення засобів музичної виразності; не завжди емоційно реагують на музику. Учень не виявляє готовність до самопізнання власних музичних вражень; не здатний до критичної самооцінки власної підготовки до спілкування з музикою. Учень проявляє слабкий інтерес до спілкування з творами музичного мистецтва [35].

Діагностичний педагогічний експеримент проводився на базі Зорянського ліцею Саратської територіальної громади Білгород-Дністровського району Одеської області. У діагностичному педагогічному експерименті взяли участь школярі старших класів.

Основним завданням констатуючого експерименту як першого етапу дослідно-експериментальної роботи стала вихідна діагностика формування музичної компетентності учнів в процесі позакласної діяльності. Для виявлення рівнів сформованості музичного сприйняття в учнів у якості музичної компетентності, нами були використані такі методи дослідження:

- анкетування; - методика «Музично-життєві асоціації»; - оцінювання; - методика виявлення готовності до самостійної естетичної оцінки музичних творів; - методи математичної обробки експериментальних даних.

Табл. 3.2.

Методи дослідження				
1. Анкетування	2. Методика «Музично- життєві асоціації»	3. Оцінювання	4. Методика виявлення готовності до самостійної естетичної оцінки музичних творів	5. Методи математичної обробки експериментальних даних

Апробація діагностичних методик проводилася за умов констатуючого експерименту на базі Зорянського ліцею Саратської територіальної громади Білгород-Дністровського району Одеської області у процесі позакласної роботи з учнями старших класів.

Ми вважали недоцільним виділяти експериментальну та контрольну групи піддослідних, що по-перше, обумовлено невеликою численністю учнів, які брали участь у дослідно-експериментальній роботі, а по-друге, наявністю поряд з груповою та індивідуальною формами навчання, при якій реалізація діагностичних методик пов'язана з великими тимчасовими витратами кожного учня. Ми вважали, що наявність загальної позитивної динаміки змін у рівнях сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи на контрольному етапі дослідно-експериментальної роботи свідчить про ефективність розробленої нами методики формування музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи.

На першому етапі констатуючого експерименту з метою визначення ступеня сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної діяльності ми провели анкетування серед учнів.

Анкетування

Табл. 3.3.

Питання	Варіанти відповідей		
1. Чи любиш ти слухати музику?	так	не дуже	ні
2. Яким видам музики ти віддаєш перевагу?	Народній (фольклорні пісні, танці)	Класичній (музика українських або зарубіжних композиторів)	Естрадній (джаз, рок, авторські пісні)
3. Які види музичної діяльності є для Вас головними?	Слухання	Виконавство	Власні творчі імпровізації
4. Як часто Ви спеціально слухаєте музику?	Кожного дня	Раз в неділю	Раз в місяць

5. Як Ви найчастіше слухаєте музику?	Цілеспрямовано	Займаючись іншими справами	Знайомлячись із музичним матеріалом
6. Як часто Ви виконуєте свої улюблені твори?	Не виконую	Майже кожного дня	Рідко
7. Назвіть свого улюбленого композитора	(назва)	(назва)	(назва)
8. Назвіть свій улюблений музичний твір	(назва)	(назва)	(назва)

Обробка результатів анкетування учнів дозволила виявити наступне:

- 6 опитаних учнів люблять слухати музику (37,5%), 8 учнів (50%) люблять слухати музику іноді, 2 учнів (12,5%) музику практично не слухають;
- відповіді на запитання «Як часто Ви спеціально» слухаєте музику?» розподілилися таким чином: 3 учні (18,75%) слухають музику щодня; 8 підлітків (50%) слухають музику кілька разів на тиждень; 3 учнів (18,75%) слухають музику кілька разів на місяць; 2 підлітків (12,5%) спеціально музику слухають нечасто; -цілеспрямовано слухають музику 3 учнів (56,25%), слухають музику, займаючись іншими справами – 11 учнів (68,75%), 2 учнів (18,75%) слухають музику, створюючи приємне тло; - музичні уподобання учнів розподілилися наступним чином: підлітки більше віддають перевагу сучасній естрадній музиці - 12 учнів (75%), джаз - 1 учнів (6,25%), рок-музику - 3 учнів (18,75%); - практично всі опитані підлітки віддали перевагу слухання музики як головного виду музичної діяльності – 15 учнів (93,75%), 1 учень (6,25%) головним видом музичної діяльності вважає виконання музичних творів; - відповіді учнів на запитання «Як часто Ви виконуєте для себе свої улюблені твори? розподілилися так: 14 підлітків (87,5% опитаних) виконують для себе свої улюблені твори рідко, а 2 підлітки (12,5%) – не виконують взагалі; - на запитання «Назвіть свого улюбленого композитора та улюблене твір» більшість підлітків – 13 учнів (81,25%) не змогли відповісти; 3 учнів (18,75%) серед улюблених композиторів та творів назвали: В.А. Моцарт Симфонія g-moll, Ф. Шуберт «Аве Марія», Л. ван Бетховен «Місячна соната», М. Лисенко фрагменти з опери «Тарас Бульба».

Аналіз результатів анкетування учнів з метою визначення ступеня формальності інтересу до музики дозволяє нам зробити такий висновок:

- низький рівень прояву інтересу до музики спостерігається у 3-х учнів (18,75%) з байдужим ставленням до музики та до музичних творів, небажанням отримати нові музичні враження, відсутністю мотивації до занять музикою. Відсутність інтересу до музики стало причиною того, що ці учні не змогли визначитися з вибором улюбленого композитора та твори;

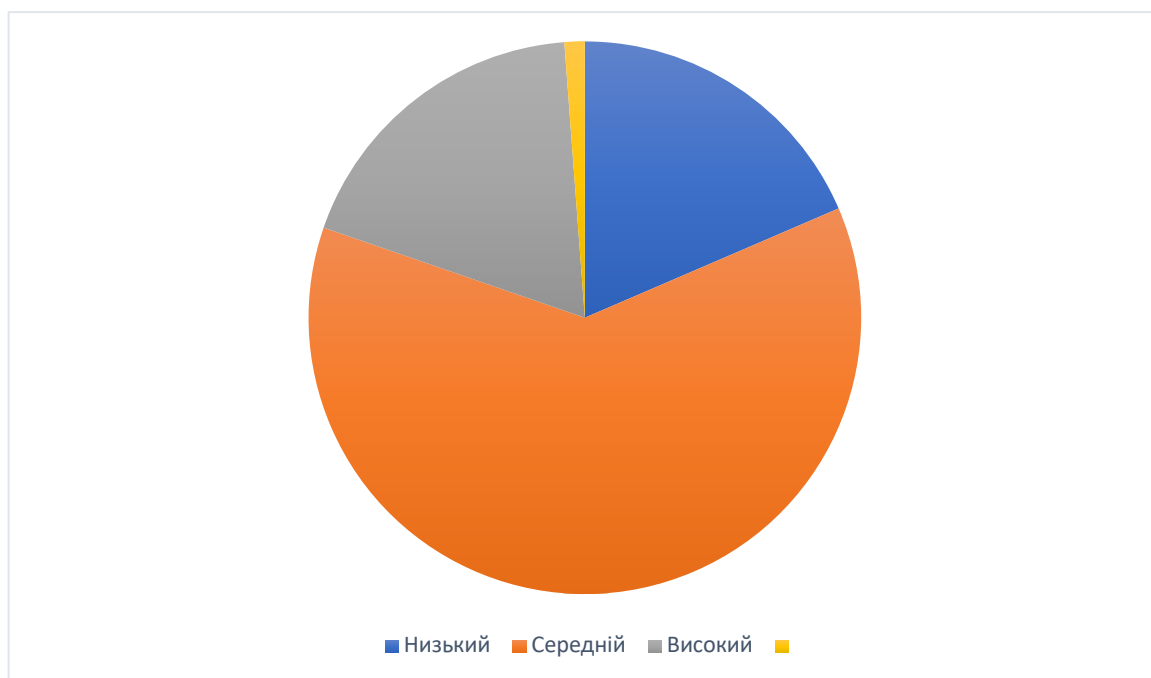
- середній рівень прояву інтересу до музики спостерігається у 10-х учнів (62,5%) з досить позитивним ставленням до музики, мотивацією до заняттям музикою, але з якихось причин важко визначити улюбленого композитора та твір;

- високий рівень прояву інтересу до музики спостерігається у 3-х учнів (18,75%) із позитивним ставленням до музики, мотивацією до регулярних занять музикою. Інтерес до музики, регулярне слухання музичних творів спричинило швидке визначення улюбленого композитора і улюблені музичні твори.

Результати визначення рівня сформованості музичної компетентності учнів за критерієм ступеня сформованості інтересу до музичного мистецтва представлені у таблиці 2.4. та у діаграмі 2.1.

Табл. 3.4.

Показники	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Частота спілкування з Творами музичного мистецтва; вибірковість індивідуальних музичних уподобань (улюблені твори, композитори, види музичної діяльності)	3	18,75	10	62,5	3	18,75

Діаграма 3.1. Результати визначення рівня сформованості музичної компетентності учнів за критерієм ступеня сформованості інтересу до музичного мистецтва

Для виявлення рівня музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи за критерієм ступеня емоційної чуйності до музики з урахуванням її основних показників (адекватність емоційного реагування на музику; вміння визначити змістовну сутність елементів музичної мови; наявність та характер асоціацій) нами використовувалась методика «Музично-життєві асоціації» (дод. А). Ця методика дозволила нам виявити в учнів наявність досвіду емоційної чуйності до музичних творів різних жанрів, але й дала можливість судити про спрямованість музично-образних асоціацій та ступеня їх відповідності музично-життєвому змісту. Крім того, нами було визначено ступінь емоційної чуйності учнів на музику різних жанрів. Пропоновані музичні твори містили кілька образів, ступінь розмаїття яких була достатньо різною. При цьому дотримувалася одна умова: музичний твір був учням незнайомий. Для участі в експерименті учням пропонувалися для прослуховування такі твори, як хор запорожців з опери М. Лисенка «Тарас

Бульба», хор з фолькопери Є. Станковича «Цвіт папороті», вальс з кантати М. Скорика «Тіні забутих предків».

Далі необхідно було відповісти на такі питання:

- які асоціації викликав у тебе прослуханий твір? З якими подіями його можна пов'язати?

- де міг би звучати цей твір?

- про що розповідає цей твір і як розповідає, які його виразні засоби?

Результати опитування оцінювалися за 10-бальною шкалою, що отримала останнім часом поширення в педагогічній практиці та стала зрозумілою та зручною для проведення дослідно-експериментальної роботи. Ми центрували шкалу таким чином, що для розподілу отриманих результатів за рівнями розвитку емоційно-образного компонента сприйняття музики учнями в її основу були покладені оцінки, які найчастіше зустрічаються. Так, центральні значення «5» та «6», як найчастіше зустрічаються, ми прийняли за середній рівень сприйняття, великі значення – від «7» до «10» - за високий рівень, найменші значення – від «1» до «4» - низький рівень сприйняття. Нами приймалося до уваги, що найвищі бали «9» та «10» зустрічаються так рідко, як і найменші. При цьому враховувалися такі параметри, як емоційна пофарбованість відповідей учнів, розгорнуті асоціації, точність показників.

В результаті проведеної діагностики за методикою «Музично-життєві асоціації» нами були отримані наступні дані:

- низький рівень музичного сприйняття підлітків за критерієм ступеня емоційної чуйності до музики з урахуванням її основних показників було виявлено у 4 учнів (25%). У відповідях підлітків відсутня емоційна забарвленість, розгорнутість асоціацій, точність показників;

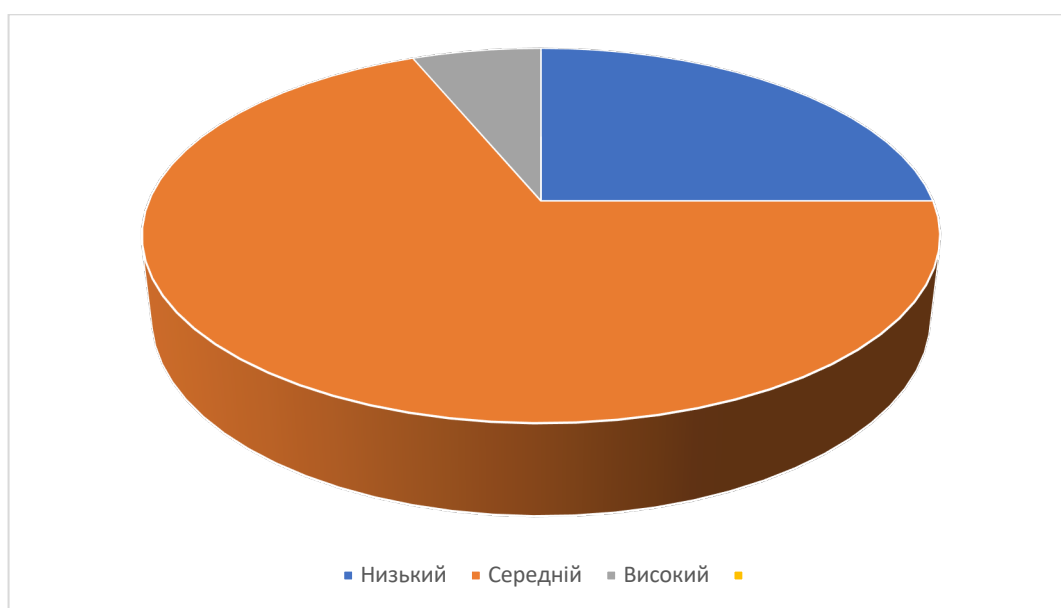
- середній рівень музичного сприйняття за критерієм ступеня емоційної чуйності до музики було визначено в 11 учнів (68,75%). У відповідях учнів була достатня емоційна забарвленість, проте розгорнутість асоціацій та точність характеристик була неповною;

- високий рівень музичного сприйняття підлітків за критерієм ступеня емоційної чуйності до музики було виявлено у 1 учня (6,25%). Відповіді учня відрізнялися достатньою емоційною забарвленістю, розгорнутістю асоціацій, точністю характеристик.

У таблиці 2.5. та діаграмі 2.2. відображені рівні сформованості розвитку емоційно-образного компонента за критерієм емоційної чуйності до музичних творів.

Табл. 3.5.

Показники	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Адекватність емоційного реагування на музичний твір: вміння визначити змістовну сутність елементів музичної мови, наявність та характер асоціацій	1	6,25	11	68,75	4	25

Діаграма 3.2. Результати рівнів сформованості розвитку емоційно-образного компонента за критерієм емоційної чуйності до музичних творів

Аналіз отриманих результатів діагностики ступеня емоційної чуйності до музичного твору показує, що багато учнів старшого віку мають здатність до емоційного відгуку на музичну палітру різних жанрів, та їх емоційні прояви переважно ситуативні. Вміння диференціювати емоційно-образний зміст музичних творів також перебуває переважно на низькому рівні.

Для виявлення рівня сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи за критерієм ступеня оцінювання музичного мистецтва з урахуванням її основних показників нами використовувалася «Методика виявлення готовності до самостійної естетичної оцінки музичних творів». Метою використання цієї методики було, з одного боку, з'ясування особистісних переваг підлітків, що пропонуються для сприйняття естетично-цінних музичних творів різних жанрів, з іншого боку, - з'ясування ступеня засвоєння учнями теоретичної інформації про об'єктивну естетичну цінність цих творів.

Виходячи з цієї мети, учні повинні були виконати завдання двох типів. Перший тип завдання полягав у наступному: учням пропонувалося оцінити прослухані твори (Я. Сібеліус «Сумний вальс», «Valse Triste» op.44, Ф. Шопен Вальс *cis-moll* op.64 №2, Ф. Шуберт «У дорогу» з циклу «Прекрасна мельничиха», «Ave Maria»), естетична цінність яких суспільно визнана через шкалу мовних визначень: «ця музика мені дуже подобається», «ця музика мені подобається», «ця музика мені не подобається», «не вирішив».

Через певний час учням пропонувалося оцінити ці ж твори, але за іншою словесною шкалою: «ця музика заслуговує дуже високої естетичної оцінки», «ця музика є естетично цінною», «ця музика не є естетично цінною», «не знаю». Учні також мали коротко обґрунтувати свій вибір, що давало можливість виявити наявність в учнів умінь зіставляти різні музично-естетичні об'єкти між собою, давати аргументовану естетичну оцінку музичного твору того чи іншого жанру.

Під час другого етапу констатуючого експерименту з метою визначення ступеня оцінювання підлітками музичного мистецтва більшість учнів – 14

(87,5 відсотків) впоралися з першим типом завдання. Уважно прослухавши запропоновані ним твори, школярі змогли відповісти через шкалу словесних визначень: «ця музика мені дуже подобається», «ця музика мені подобається», «ця музика мені не подобається», «не вирішив».

У двох (12%) учнів виникли труднощі в оцінюванні естетичної цінності музичних творів, і тому вони обрали як оцінки словесне визначення «не вирішив».

Виконання другого типу завдань викликало складне становище у більшості учнів. Через певний час, оцінюючи прослухані музичні твори за іншою словесною шкалою, 11 учнів (68,75%) змогли дати визначення: «ця музика заслуговує на дуже високу естетичну оцінку», «ця музика є естетично цінною», «ця музика не є естетично цінною», 5 (31,25%) учнів обрали як оцінку словесне визначення «не вирішив».

Слід зазначити, що під час виконання цього завдання 11 учнів (68,75%) відчували значні труднощі у виборі та обґрунтуванні власної позиції, часто обмежуючись суб'єктивною оцінкою «подобається – не подобається».

Лише п'ять учнів (31,25%) змогли коротко обґрунтувати свій вибір.

Оцінювання результатів діагностики за методикою виявлення готовності до самостійної естетичної оцінки музичних творів дозволило нам визначити рівні сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи за критерієм ступеня оцінювання музичного мистецтва.

Так, низький рівень музичної компетентності за критерієм ступеня оцінювання музичного мистецтва з урахуванням основних її показників був виявлений у двох учнів (12,5%), які не змогли впоратися ні з першим, ні з другим типом завдань. Як оцінку в обох випадках вони використовували словесне визначення «не вирішив».

Середній рівень музичної компетентності за критерієм ступеня оцінювання музичного мистецтва було визначено в 9-ті учнів (56,25%), які змогли впоратися з першим типом завдань та змогли через шкалу словесних

визначень: «ця музика мені дуже подобається», «ця музика мені подобається», «ця музика мені не подобається», оцінити їх.

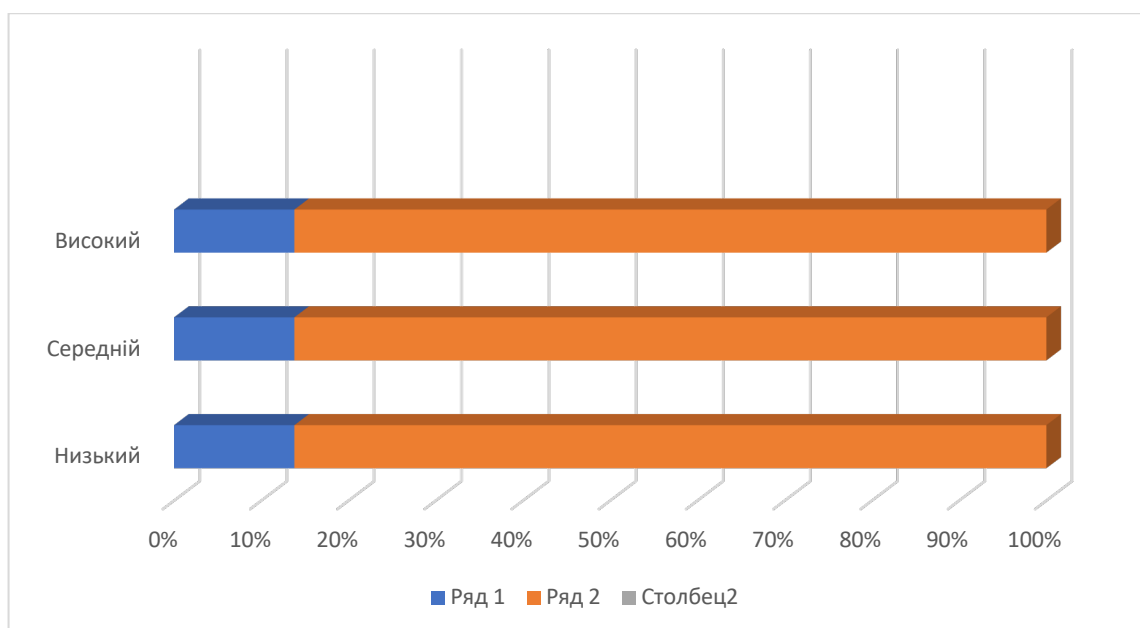
Проте в обґрунтуванні власної позиції часто обмежувалися оцінкою «подобається – не подобається».

Високий рівень музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи за критерієм ступеня оцінювання музичного мистецтва було виявлено у 5-ти учнів (31,25%), які змогли впоратися і з першим, і з другим типом завдань та змогли через шкалу словесних визначень: «ця музика мені дуже подобається», «ця музика мені подобається», «ця музика мені не подобається», оцінити їх. Ці учні змогли коротко обґрунтувати свій вибір.

У таблиці 2.6. та діаграмі 2.3. відображені рівні сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи за критерієм ступеня оцінювання музичного мистецтва.

Табл. 3.6.

Показники	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Уміння самостійно давати оцінку музичним творам, обґрунтувати свій вибір та оцінку музичного твору	5	31,25	9	56,25	2	12,5

Діаграма 3.3. Рівні сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи за критерієм ступеня оцінювання музичного мистецтва

Таким чином, проведення діагностичного експерименту за методикою виявлення готовності до самостійної естетичної оцінки музичних творів з метою визначення рівнів сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи за критерієм ступеня самостійного оцінювання музичного мистецтва дало нам можливість виявити наявність в учнів умінь зіставляти різні музично-естетичні об'єкти між собою, давати аргументовану естетичну оцінку музичному твору того чи іншого жанру.

Співвідношення результатів виконання двох вищезгаданих типів завдань дає можливість говорити про відсутність у більшості учнів сформованої системи ціннісних орієнтацій, що визначає особистісне ставлення до музичних творів, а також умінь використовувати систему оціночних критеріїв розуміння їх художньої цінності.

Результати діагностичного експерименту з методики виявлення готовності до самостійної естетичної оцінки музичних творів підтвердили те, що загалом учні старшого віку отримують необхідний обсяг загальних естетичних та музичних знань. Однак їх не вистачає чіткого уявлення про основні критерії естетичної оцінки музичних творів та вміння

використовувати їх у процесі спілкування з музикою. Це пояснюється тим, що в існуючій практиці навчання та виховання підлітків недостатньо уваги приділяється розвитку схильності до осмислення та аргументації власного ставлення до мистецьких явищ. Учням старшого віку часто пропонують готові зразки естетичних оцінок музичних творів, які не розкривають особливості процесу та методів музичного сприйняття. Це призводить до механічного засвоєння знань, які не актуалізувалися у самостійній діяльності.

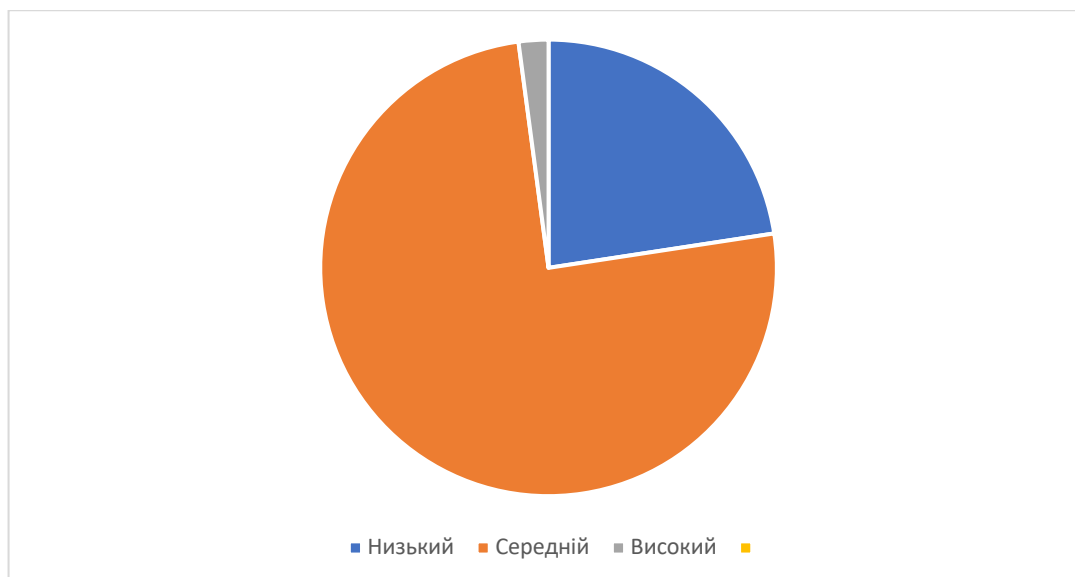
Результати констатуючого експерименту з визначення рівнів сформованості музичної компетентності учнів наведено в таблиці 2.7.

**Результати констатуючого експерименту з визначення рівнів
сформованості музичної компетентності учнів**

Табл.3.7.

Показники	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Ступінь сформованості інтересу до музичного мистецтва	3	18,75	10	62,5	3	18,75
Ступінь емоційної чуйності до музичного твору	1	6,25	11	68,75	4	25
Ступінь оцінювання музичного твору	5	31,25	9	56,25	2	12,5
Узагальнені показники	3	18,75	10	62,5	3	18,75

Підбиття підсумків на констатуючому етапі вивчення рівнів сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи показало, що в обстеженій групі високий рівень виявлено у 1,75% учнів; середній рівень – у 62,5%; низький рівень – у 18,75% (діаграма 2.4.).

Діаграма 3.4. Результати рівнів сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи на констатуючому етапі

Проаналізувавши результати, отримані під час констатуючого експерименту, ми виявили вищезгадане співвідношення рівнів сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи за визначеними раніше критеріями. Результати дослідження на констатуючому етапі дозволяють стверджувати, що рівень сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи недостатній. Оскільки більшість учнів продемонстрували середній та низький рівень сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи.

Проведене нами експериментальне дослідження свідчить про те, що процес формування музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи вимагає педагогічного керівництва, спеціального відбору матеріалу, який дозволив би об'єднати різні види діяльності у позакласній роботі однією метою, розвитку в учнів знань, умінь та навичок, які допомагають їм свідомо сприймати музичне мистецтво та розуміти його.

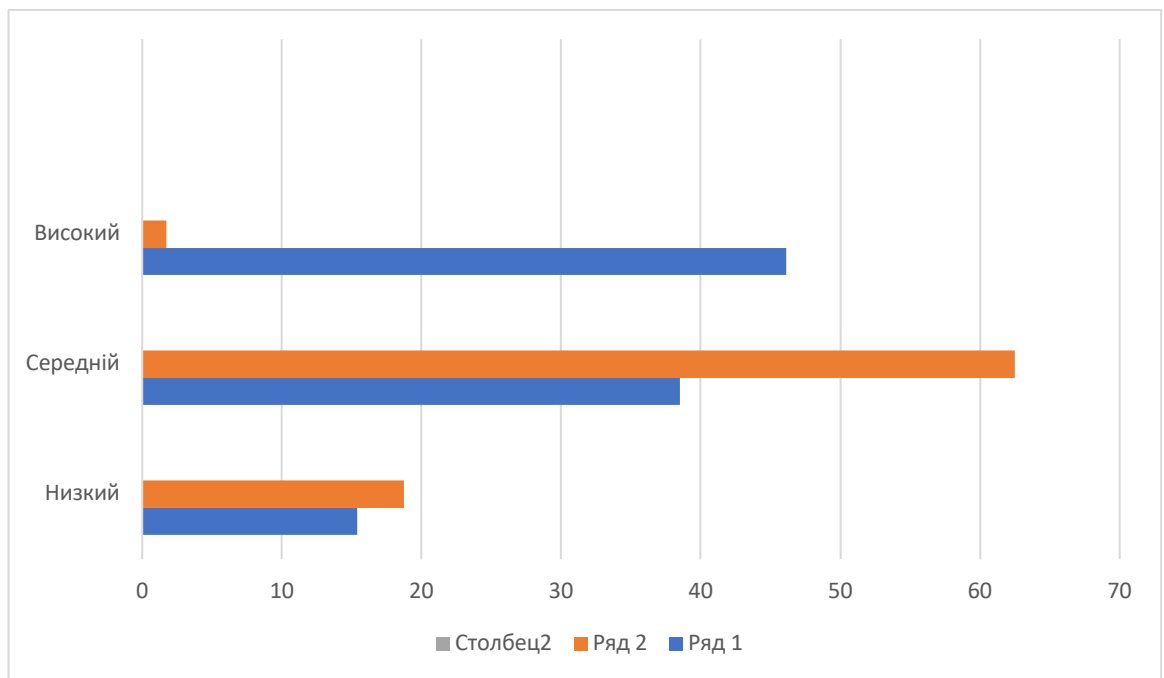
У ході формуючого етапу дослідно-експериментальної роботи здійснювалося інтенсивне набуття учням знань про засоби музичної виразності, про музичну мову: розширення музично-слухового кругозору, прийоми виконання; розвиток інтересу до музичних творів.

Як видно з діаграми, учні, які повною мірою змогли виконати завдання експериментальних зрізів: з 16 осіб експериментальної групи 46,1% впоралися із завданням, які виконували завдання приблизно на половину – 38,5%, а мала частина учнів виконувала завдання менше половини зазначеного обсягу – 15,4%. Крім того, в результаті обробки отриманих даних з'ясувалося:

а) досить впевнено під час аналізу музичних творів учень справляються з визначенням їх основних засобів музичної виразності;

б) не викликає труднощів у учнів та визначення жанрів.

Порівняльні результати констатуючого та контрольного етапів педагогічного експерименту подані у діаграмі 2.5.

Діаграма 3.5. Порівняльні результати констатуючого та контрольного етапів педагогічного експерименту

Значимість формуючого етапу експерименту була обумовлена вирішенням завдань: здатності оцінити твори музичного мистецтва під час сприйняття і вираження своїх емоцій під час виконання музичних творів.

Саме якість засвоєних знань: обсяг, системність, свідомість, міцність, дієвість та рівень володіння вміннями та навичками виконання музичних творів та стали основними показниками успішності педагогічного

експерименту. Важливим показником ефективності проведеної на навчальному етапі експерименту роботи стало зміна рівня музичної культури учнів, яка фіксувалося нами ступенем здатності розуміння музичних творів в різних видах діяльності на позакласних заняттях з музики.

Таким чином, зіставлення даних, одержаних за всіма формами контрольних перевірок (анкетування, тестування, творчі завдання) підтвердило ефективність нашого дослідження.

Критерії та показники ефективності формування музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи

Табл. 3.8.

Критерії	Показники
1. Музичний слух	Чисте інтонування мелодійної лінії, почуття ладу. Володіння широким діапазоном голосу. Слухова увага.
2. Музична пам'ять	Запам'ятовування, впізнавання та відтворення музичного матеріалу. Наявність музичного «багажу» пам'яті та вміння ним користуватися.
3. Почуття ритму	Точність, чіткість передачі ритмічного малюнка.
4. Творчі навички	Вміння написати мелодію, ритмічний малюнок. Вміння образно мислити та передавати свої почуття у різних видах музичної діяльності (співі, русі, грі на музичних інструментах) різними виразними засобами.

3.2. Результати апробації даних методів за умов Зорянського ліцею Саратської територіальної громади Білгород-Дністровського району Одеської області

Досвідчена робота в рамках формуючого експерименту проводилася на базі Зорянського ліцею Саратської територіальної громади Білгород-Дністровського району Одеської області.

Розробка експериментальної методики здійснювалася за таким напрямом як:

- актуалізація інтересу, становлення позитивної мотиваційної сфери під час сприйняття музичних (вокально-хорових) творів, формування стійкого активного бажання освоювати музичний матеріал, усвідомлена обґрунтована потреба у відпрацюванні вокально-хорових навичок;

- оволодіння знаннями про твори музичного мистецтва, вивчення основних музичних понять, освоєння різних засобів музичної виразності та визначення їх ролі у передачі художньо-образного змісту музичних творів;

- формування навичок, умінь у процесі вокально-хорового навчання (наявність улюблених музичних творів, виконавців, формування особистісного оцінного відношення), формування здатності до свідомого вибору співацького репертуару, бажання до відпрацювання виконавських умінь.

Важливими завданнями формувального експерименту нами визначено:

- формування інтересу та прагнення школярів отримувати нові музичні враження;

- формування усвідомленого бажання освоєння музичного матеріалу;

- активізація потреби учнів у освоєнні співочої діяльності;

- формування оціночних підходів при вокально-хоровому навчанні.

На всіх етапах формуючого експерименту у процесі позашкільної роботи так чи інакше використовувалися всі спеціально розроблені педагогічні умови (посилення ціннісних естетичних аспектів у змісті вокально-хорового навчання підлітків у процесі позакласної діяльності, створення позитивної емоційної насиченості хорових занять, стимулювання творчих проявів учнів у соціокультурній вокально-хоровій діяльності).

Застосування нами засад художнього навчання, а саме: загально-педагогічних – цілісності, системності, науковості, єдності освітньої, розвиваючої, виховної функції навчання, доступності, індивідуалізації, міцності знань, активного навчання, варіативності, наочності є важливим

моментом у формуванні музичної компетентності учнів в процесі позакласної діяльності.

Реалізація формування музичної компетентності учнів в процесі позашкільної діяльності проходила з використанням методичного забезпечення.

Апробація експериментальних методів формування музичної компетентності учнів проводилася в процесі позашкільної діяльності на базі Зорянського ліцею Саратської територіальної громади Білгород-Дністровського району Одеської області.

Розглянуті нами експериментальні методи ми використовували на кожному етапі експерименту, однак, з різною інтенсивністю.

Акцентуація тих чи інших методів та прийомів визначалася навчально-виховною метою конкретного етапу формуючого експерименту.

Основними етапами методики формування визначено були наступні:

1 етап – попередній або передкомунікативний етап; 2 етап – основний чи комунікативний етап, 3 етап – заключний або посткомунікативний.

Під час позакласної роботи з учнями ми намагалися викликати в них інтерес до художніх образів, бажання виявити себе у художній сфері. Враховуючи те, що від якості сприйняття музичних творів залежить розвиток формування музичної компетентності учнів, ми будували методику першого етапу.

На передкомунікативному етапі методики формування музичної компетентності учнів нами застосовувалися такі методи та прийоми: метод роздуми про музику; метод музичного узагальнення; словесні методи.

Для реалізації методу роздумів з метою пізнання музики ми пропонували підліткам: - для сприйняття (слухання) музичних творів виконання на сцені чи в запису; - порівнювати музичні явища з іншими різноманітними явищами у житті; - знайти взаємозв'язок музичного твору з якимось почуттям чи думками людини, з якими подіями; - багаторазово прислухатися до музичного твору для виявлення засобів музичної виразності, логіки їх розвитку; - давали учням

завдання перед прослуховуванням музичного твору; - спільно з учнями виконувати запропоновані завдання; - порівнювати засоби музичної виразності в різних музичних творах; - ставити учням питання після прослуховування та обмірковування музичного твору; - заохочували учнів самостійно відповідати на питання, що виникають; - спонукали учнів робити заключний висновок після прослуховування та обговорення будь-якого питання; - спонукали учнів вербалізувати (вимовляти) значні поняття, висловлювання (судження), роздуми (думки), висновки.

У ході роздумів про музику учні поступово починали дізнаватися про музичні твори; відтворювали музичні поняття та терміни, а також відомості про музичні явища; виявляли емоційний відгук після прослуховування музичного твору; висловлювання їх ставали більш своєрідними (з використанням образних порівнянь, вираженням власних переживань та відносини); висловлювали власні припущення щодо змісту прослуханої музики. У деяких підлітків з'явилося бажання виконати музичні твори, що у свою чергу зумовлює необхідність оволодіння навичками виконавської (співочої та інструментальної) діяльності.

Розмірковуючи про музику, учні вдосконалювали навички висловлювання суджень двох типів: а) про властивості музики та музичної мови; б) про своє ставлення до музичних явищ.

Крім того, учні опановували навички умовиводу (узагальнення), наприклад, осмислюючи роль засобів музичної виразності у створенні художнього образу.

Завдяки методу роздумів про музику учні навчалися диференційовано сприймати музику, що забезпечить їм більш осмислене її сприйняття, глибше розуміння, що у свою чергу сприятиме формуванню емоційного відгуку до різних музичних творів та критичному ставленню до них.

Під час хорових занять з метою розвитку музичного сприйняття у підлітків нами використовувався метод музичного узагальнення, який має власну специфіку. Вона проявляється в тому, що усвідомлення підлітками

узагальненого знання може відбуватися лише з опорою на музичне сприйняття.

Тому цей метод прямував на засвоєння змісту музичного навчання, основу якого становлять узагальнені знання музику. Зазначений метод є сукупністю способів організації діяльності учнів, спрямованої на засвоєння ключових знань про музику, формування вони провідних умінь.

На передкомунікативному етапі методики формування музичного сприйняття в учнів нами успішно застосовувалися словесні методи. Так, проведений нами концерт-бесіда у циклі лекцій-концертів «Вокально-хорова музика та її виразні засоби» був присвячений питанням особливостей музики та відмінностей від інших видів мистецтв, її змісту та виразним засобам. У ході проведення концерту-бесіди, слухачі-підлітки отримали та закріплювали уявлення про особливості побудови музичного твору та його виразних засобів, залежно від його змісту та тих почуттів, які воно має викликати.

Під час проведення лекцій-концертів, концертів-розмов вступне слово разом із поясненням до програми налаштовувало слухачів, цікавило їх. Оскільки вступне слово має бути коротким, ясным, образним і допомагати сприймати музику, ми структурували вступне слово таким чином, щоб зацікавити слухачів темою, створити у них певну налаштованість до сприйняття музики. Адже слово також сприяє переключенню слухачів зі сфери переживань на нове сприйняття музики.

Отже, пропонуючи вступне слово, ми намагалися вирішувати наступні завдання: художню, що сприяє більш інтенсивному сприйняттю музики; пізнавальну, що пропонує слухачам окремі нові поняття та уявлення; виховну, що використовує художні приклади їх взаємодії як виховний чинник. Такі методичні прийоми активізували музичне сприйняття підлітків.

Оскільки другий – комунікативний етап формування музичного сприйняття у підлітків є основним, під час його реалізації застосовувалися такі методи: метод «забігання вперед та повернення до вивченого»; метод повторного неодноразового повернення до сприйнятого; методи, що

розвивають полімодальні музично-образні уявлення; метод залучення до прояву самостійності у створенні інтерпретації музичного твору; метод варіантного тлумачення художніх образів музичного твору; методи та прийоми розвитку у підлітків умінь виразного сценічного втілення мистецьких образів.

1. Метод «забігання вперед і повернення до вивченого» застосовувався нами на другому етапі методики формування музичного сприйняття у підлітків. Застосування даного методу на другому етапі забезпечило сприйняття повного матеріалу на основі попередніх тем, вивчених музичних творів. Тобто відбувалося повернення до вивченого матеріалу з метою його усвідомлення новому рівні. Цей метод допоміг встановити у свідомості учнів цілісне уявлення про музичне мистецтво в процесі позакласної роботи, що вплинуло на формування музичної компетентності учнів.

2. Застосування методу повторного неодноразового повернення до сприйнятому під час індивідуальної роботи з учнями дозволив викликати в них інтерес до музичних творів (українська народна пісня «Засумувала Україна», «Журавель», Л. Бетховен «Менует C-dur» та ін.) Застосування даного методу передбачало розуміння того, що художньо-педагогічний аналіз та музична компетентність не існують окремо один від одного. Вони перебувають у взаємодії: твір, який сприймають учні, аналізується та знову сприймається, тобто знайомство з твором не зупиняється ні на першому прослуховуванні, ні за умовами першого аналізу.

3. Застосування методів, що розвивають полімодальні музичні уявлення на другому – комунікативному етапі, передбачало проведення групових занять з учнями у два етапи. Перший етап передбачав розвиток образних уявлень підлітків за допомогою комп'ютерних технологій. Основною метою даного етапу було створення умов для цілеспрямованої активізації свідомого музично-образного сприйняття в учнів просторово-часових співвідношень у музиці: мелодійних та ритмічних. Це завдання здійснювалося за допомогою вправ та завдань цікавого, творчого характеру, що виконуються з

використанням комп'ютерної техніки. У ході занять спеціально програмувалися ситуації, які налаштовують кожного учня на образне сприйняття мелодійних, ритмічних особливостей музики з наступним втіленням образів у вокальних, інструментальних, пластичних проявах.

Вправи цікавого характеру поступово ускладнювалися, формуючи ті чи інші здібності, вміння та навички учнів (здатність відчувати виразність музичного ритму, мелодії, вміння розглядати кожен музичний звук (ступінь звукоряду) у зв'язку з іншими, вміння розрізняти та осмислено виконувати звуки різні за висоті, напрямку руху мелодії (вгору, вниз), вміння самостійно підбирати той чи інший музичний інструмент, колірну гаму).

З перших занять у позашкільній діяльності ми намагалися зацікавити підлітків за допомогою численних творчих завдань, пов'язаних із графічним зображенням музичних образів на екрані комп'ютера, їх звуковою ілюстрацією, багатою палітрою кольорів, літературним сюжетом. Пошукові ситуації, надання можливості кожному підлітку виявити ініціативу, сприяли їхньому творчому ставленню до процесу втілення музичних образів у вокальному та інструментальному виконанні, пластичної інтонації, малюнків, поетичних висловлювань.

Цілеспрямований аналіз мелодійних, ритмічних особливостей музики у запропонованих вправах та творчих завданнях сприяв формуванню усвідомлених музично-слухових уявлень.

4. Застосування методу залучення до прояву самостійності у створенні інтерпретації музичного твору використовувалося нами з метою творчого розвитку підлітків. Залучення учнів до самостійності у створенні інтерпретації музичного твору відбувалося на основі психологічної підтримки педагогом творчих спроб, підбору індивідуальних завдань у відповідності до творчих можливостей учнів тощо. Заохочування до самостійності стимулювало творчі схильності учнів. У той же час ми враховували і те, що інтерпретація учнями музичних творів не може відбуватися абсолютно спонтанно. Тому на хорових

заняттях ми намагалися привчати школярів заздалегідь продумувати виконавчий план.

5. З метою активізації виконавських здібностей в учнів в процесі позашкільної діяльності нами використовувався метод варіантного тлумачення художніх образів музичного твору (підкреслення кульмінації, темброве забарвлення, інтонаційне трактування і ін.). Реалізація цього методу відбувалася шляхом залучення учнів до виконання різних вправ та творчих завдань (співати музичну фразу, куплет пісні, приспів та ін.), які були спрямовані на відображення різних емоційних станів (закоханість, смuteк, ніжність, радість та ін.).

6. На другому етапі нами також використовувалися методи та прийоми, які були підпорядковані меті розвитку у підлітків умінь виразного сценічного втілення художніх образів. Виявилось, що добрі результати дає використання спеціально розроблених завдань-вправ на імпровізацію, які ми впроваджували за допомогою різних прийомів виконання на різні слоги.

Найбільш ефективними були: - створення мелодійної лінії з використанням різних тривалостей на основі почутих акордів; - створення мелодійної лінії за допомогою використання допоміжних звуків у вигляді співочих прикрас (мелізмів: оспівування, трелі, форшлаги, морденти тощо); - створення мелодійної лінії з використанням різних засобів та прийомів звукоутворення; - створення мелодійної лінії, на основі використання різних ритмічні малюнки.

З метою ускладнення імпровізаційних вимог ми пропонували підліткам виконувати ті ж вправи-завдання, тільки із застосуванням народних пісень.

На заключному – посткомунікативному етапі методики формування музичного сприйняття у підлітків нами застосовувалися такі методи: метод порівняння та оцінки різних виконавських трактувань твору, що розучується; прийом запису пісень на аудіо та відео апаратуру; метод аналізу засобів музичної виразності.

У процесі вокально-хорового навчання нами використовувався метод естетичної оцінки власного виконання, або виконання твору однокласниками, чи виконання іншим хоровим колективом. У зазначеному контексті дієвим виявився метод зіставлення оцінок, коли підлітки слухали один і той же твір у різному виконанні (хоровим колективом, співаками). Учні робили оцінку-аналіз, виявляли особливості кожного варіанта виконання. Розучування нової для учнів пісні показало позитивні результати, коли було застосовано метод аналізу-співставлення під час співу творів різними групами учнів.

Цікаві результати показало застосування прийому – вибір кращої (на думку учнів) інтерпретації твору. За таких обставин опосередкований вплив педагога мав на меті скоригувати відповіді підлітків, не руйнуючи їх творчу самостійність. Учні також виконували завдання, під час яких вони мали вибрати найкращий варіант пісні з навмисними відхиленнями від темпу, або з різною подачею кульмінацій у фразуванні, різними наголосами під час виконання мелодійної лінії. Учні доводили особливості кожного варіанта і обирали найкращий. Зазначені завдання сприяли знаходженню виразного виконання музичного твору, що вплинули на формування естетичного ідеалу у підлітків. Для того, щоб учням порівняти власне виконання вокального твору з виконанням інших учнів; або власне виконання на різних етапах роботи; або власне виконання з виконанням відомих співаків і ін., нами застосовувався прийом запису пісень на аудіо та відео апаратуру.

Порівнюючи різні зразки виконавського звучання у записі, підлітки розуміли та диференційовано сприймали окремі компоненти вокального виконання могли розрізнити стильові особливості звукоутворення, специфіку манери подачі звуку та ін. Надання можливості почути та побачити учням себе «зі сторони», значно посилювало оціночні можливості учнів.

Під час проведення заключного етапу формуючого експерименту було доведено, що метод аналізу засобів музичної виразності є дієвим у досягненні виразного виконання вокально-хорових творів, що свідчить про ступінь виразності власного ставлення школярів до музичних явищ.

Застосування методу закріплення знань у єдності із методом виконавчо-вокальної імпровізації забезпечив усвідомлення особливостей побудови варіацій. Підліткам було запропоновано створити власну найпростішу варіацію на певну (задану чи улюблену) мелодію.

Отримані результати дослідно-експериментальної роботи підтвердили смислову насиченість та ефективність запропонованої поетапної методики формування музичної компетентності в учнів в процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти, адже вже після першого етапу експерименту спостерігалось значне підвищення рівня мотивації учнів, їхньої зацікавленості в формуванні музичної компетентності. Це відбилося на активізації їх вокальної та художньо-творчої діяльності, на якості виконаних завдань, на вдумливому ставленні до виконання вокально-хорових творів.

Аналіз результатів дослідження дозволив нам дійти висновку у тому, що завдяки створеним педагогічним умовам та запропонованим методам навчання відбулося поступове підвищення рівня сформованості всіх компонентів музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи.

У таблиці 3.1. відображено результати апробації запропонованої методики формування музичної компетентності в учнів в процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти.

Результати апробації запропонованої методики формування музичної компетентності в учнів в процесі позакласної роботи

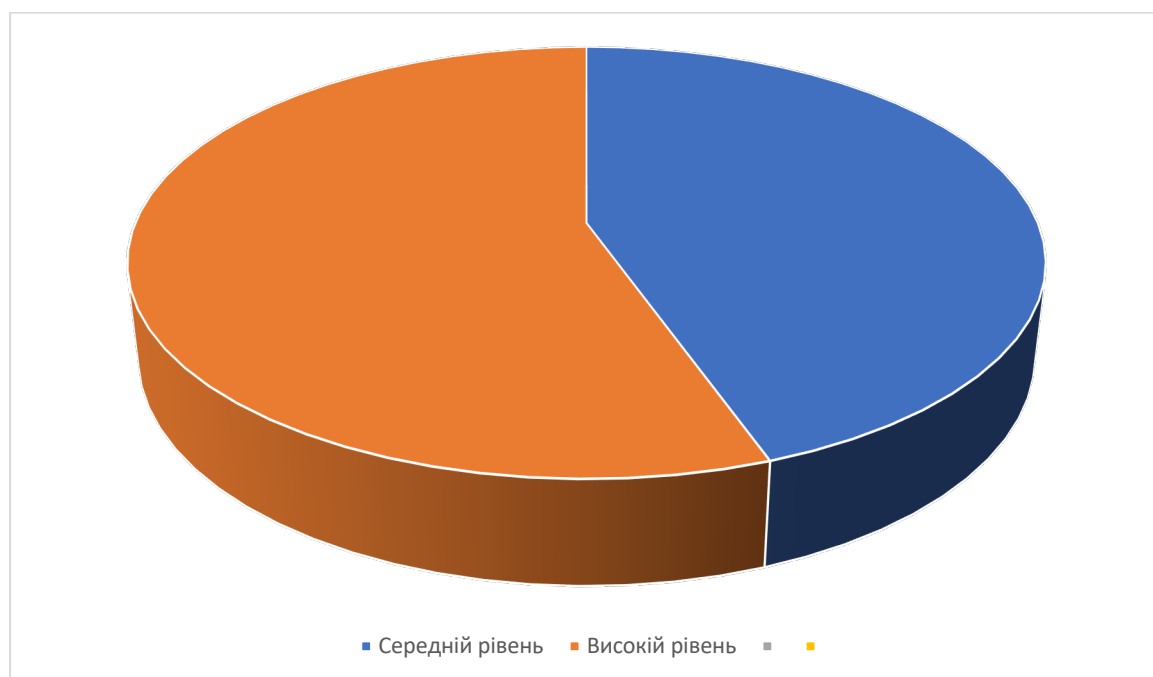
Табл. 3.9.

Показники	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Ступінь сформованості інтересу до музичного мистецтва	7	43,75	9	56,25	-	-
Ступінь емоційної чуйності до музичного твору	8	50	8	50	-	-

Ступінь оцінювання музичного твору	7	43,75	9	43,75	-	-
Узагальнені показники	7,3	45,8	8,7	54,2	-	-

Діаграма 3.6. Результати апробації запропонованої методики формування музичної компетентності в учнів в процесі позакласної роботи

Діаграма 3.7. Рівні сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної діяльності

Підбиття підсумків вивчення рівнів сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної роботи після апробації запропонованої нами методики показало, що рівні сформованості за всіма критеріями значно підвищилися: в обстеженій групі: високий рівень – у 45,8% учнів, середній рівень – у 56,25%, низький рівень – не виявлено (Табл.3.9.).

Як видно з діаграми 3.6. результати початкового та підсумкового діагностичних зрізів рівня сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної діяльності підтверджують, що розроблена методика та педагогічні умови її впровадження виявилися ефективними, що дозволило досягти бажаних результатів.

Під час експерименту спостерігається прогресивна динаміка змін у рівнях сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної діяльності. Вивчивши дані таблиці 3.9. та діаграм 3.6, 3.7, ми можемо відзначити збільшення респондентів із високим рівнем за всіма критеріями.

Динаміка змін результатів проведеного експериментального дослідження, що відображена у таблиці 3.9. та діаграмах 3.6, 3.7. дає підстави відзначити збільшення кількості учнів із високим рівнем сформованості музичної компетентності учнів в процесі позакласної діяльності (на 27%), що доводить дієвість розробленої та застосовуваної нами методики.

Так, у досліджуваній групі показники високого рівня підвищилися з 18,75% до 45,8, тобто зросли на 27%; середній рівень знизився з 62,5% до 54,2 % (за рахунок того, що низький рівень не було виявлено).

Отже, можна відзначити, що ефективність формування музичної компетентності учнів в процесі позакласної діяльності підтверджено даними його теоретико-методичного осмислення та результатами дослідно-експериментального дослідження.

Висновки до третього розділу

Застосування комплексу методів на констатуючому етапі дослідження (педагогічні спостереження, анкетування, діагностика) дозволило виявити недоліки цього виду підготовки учнів у закладів загальної середньої освіти, а також констатувати, що для повноцінного формування музичної компетентності учнів у процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти необхідно ширше впроваджувати інноваційні методи формування музичної компетентності учнів.

Констатуючий експеримент дозволив виявити реальний рівень сформованості музичної компетентності учнів у процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти: (високий, середній та низький) з наданням якісних та кількісних характеристик.

Констатуючий експеримент дозволив визначити основні проблеми формування співочої культури учнів у процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти.

Організація та проведення формуючого експерименту підкорялася відповідним етапам експериментальної методики формування музичної компетентності учнів у процесі позакласної роботи, а саме: передкомунікативний етап, комунікативний етап та посткомунікативний, які забезпечували реалізацію поставлених цілей та завдань дослідження. На всіх етапах тією чи іншою мірою застосовувалися всі розроблені у дослідженні педагогічні умови.

Перевірка ефективності впровадження, розробленої нами методики показала, що:

- внаслідок експерименту відбулися зміни у структурі всіх його компонентів;
- встановилася тенденція до підвищення рівня сформованості музичної компетентності учнів у процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти.

Перевірка результативності запропонованої методики здійснювалася у вигляді порівняння результатів початкового та заключного діагностування. Аналіз отриманих під час експериментального дослідження результатів підтвердив доцільність застосування розробленої методики.

Порівняльний аналіз результатів дослідження до початку експерименту та після його завершення дозволив виявити позитивну динаміку формування музичної компетентності учнів у процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти, що свідчить про ефективність експериментальної методики та доцільність її впровадження у процес позакласної роботи.

Отже, одержані результати дослідно-експериментальної роботи підтвердили смислову насиченість та ефективність запропонованої поетапної методики формування музичної компетентності учнів у процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти.

ВИСНОВКИ

У результаті виконання кваліфікаційної роботи ми дійшли таких висновків:

1. Проблема формування музичної компетентності школярів в процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти є актуальною в сучасному педагогічному середовищі, торкається надзвичайно важливих для художньо-естетичного, гармонійного розвитку особистості учня питань активізації музичної сфери і, відповідно, потребує прискіпливої уваги педагогічної спільноти щодо їх ефективного вирішення.

2. У виконаному дослідженні проаналізовано науково-методичну літературу, у якій висвітлюються питання сутності і змісту поняття «музична компетентність», на основі чого здійснено власне трактування цього поняття. Ми розуміємо музичну компетентність школярів як стійке особистісне утворення, що одночасно властиве як самій особистості, так і її діяльності, відображається в цілеспрямованій і мотивованій єдності потреб, інтересів і дій, спрямованих на готовність до музичної діяльності у різних видах художньо-естетичної музичної діяльності і пошуку нових творчих завдань і ситуацій, здатних видозмінювати, урізноманітнювати, перетворювати оточуючу дійсність у відповідності до власних намірів та прагнень.

3. Визначено три основних компоненти, які складають структуру творчо-музичної активності особистості у позакласній роботі: ціннісний компонент (інтерес до музичної творчості, потреба у музичній діяльності та прагнення до реалізації власних музично-творчих ідей), діяльнісний (активні осмислені старшими школярами дії у визначеній царині, спрямовані на реалізацію власних творчо-музичних задумів та ідей), творчий компонент (оригінальність мислення і дій, активна уява і фантазія).

4. На основі аналізу наукових джерел встановлено, що музична позакласна діяльність володіє значним потенціалом щодо формування музичної компетентності школярів в закладах загальної середньої освіти. Всі

різновиди музичної діяльності (слухання музики, гра на дитячих музичних інструментах, пластичне інтонування, інсценізація, хоровий спів) спрямовані на посилення знань і навиків, отриманих в ході урочної діяльності, визначені як засоби формування музичної компетентності учнів у процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти.

У кваліфікаційному дослідженні представлено нове вирішення проблеми формування музичної компетентності учнів у процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти, що полягає у розробці, науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці методики формування музичної компетентності учнів у процесі позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти. Проведене дослідження та вирішення поставлених завдань дали підстави зробити такі висновки.

1. На основі аналізу психолого-педагогічної та музикознавчої літератури уточнено сутність понять «музична компетентність», «позакласна робота», які розглядаються як динамічні складові цілісного, образного, емоційно-усвідомленого, особистісно забарвленого освітнього процесу.

2. Теоретичний аналіз наукових джерел дозволив конкретизувати сутність, зміст та структуру формування музичної компетентності учнів у ході позакласної діяльності, що складається з трьох взаємопов'язаних між собою компонентів: інтелектуально-сміслового, емоційно-перцептивного та творчодіяльнісного, які формують потребу у високих почуттях, спрямовують підлітків до оцінювання своїх умінь та навичок, розвивають необхідні особистісні якості.

3. Визначено критерії, показники та рівні сформованості музичного сприйняття підлітків. Виділено три основні критерії: ступінь сформованості інтересу до музичного мистецтва (зокрема у вокально-хоровій та музично-інструментальній діяльності) (показники: частота спілкування з творами музичного мистецтва; вибірковість індивідуальних музичних уподобань (улюблені твори, композитори, види музичної діяльності); ступінь емоційної чуйності до музики (показники: адекватність емоційного реагування на

музику; вміння визначити змістовну сутність елементів музичної мови; наявність та характер асоціацій; ступінь здатності до оцінювання музичного мистецтва (показники: вміння самостійно оцінювати музичні твори; обґрунтування свого вибору та оцінки музичного твору).

4. В результаті проведеного дослідження виявлено рівні сформованості музичної компетентності учнів, а саме: низький, середній та високий, що відрізняються ступенем мотивованості школярів до вокально-хорового навчання, адекватністю емоційного реагування на музику, здатністю оцінювати музичний твір.

5. Розроблено поетапну експериментальну методику формування музичної компетентності учнів у позакласній роботі в закладах загальної середньої освіти. Ця методика складається з трьох етапів (передкомунікативний, комунікативний, посткомунікативний).

Перший етап – передкомунікативний – етап ознайомлення учнів із різними напрямками розвитку музичного мистецтва, пробудження в них інтересу до різноманітності жанрів і стилів, різновидів музичного мистецтва.

Другий (основний) – комунікативний – етап педагогічного управління процесами переживання та розуміння музичних явищ під час безпосереднього контакту учнів із ними.

Третій етап – посткомунікативний – етап закріплення післядій здобутої музичної інформації, її впливу на розвиток особистості, виходи за межі сприйняття конкретного музичного твору.

6. Аналіз та узагальнення результатів експериментального дослідження забезпечили достовірну оцінку ефективності розробленої та теоретично обґрунтованої методики формування музичної компетентності учнів у позакласній роботі в закладах загальної середньої освіти

7. Розроблена поетапна методика формування музичної компетентності учнів у позакласній роботі в закладах загальної середньої освіти успішно апробована під час формуючого експерименту.

8. Експериментально перевірено ефективність методики формування музичної компетентності учнів у позакласній роботі в закладах загальної середньої освіти, що підтверджується різницею у показниках діагностичних зрізів на заключному етапі дослідження.

9. Результати формуючого експерименту виявили позитивні зрушення у розвиненості музичної компетентності школярів.

10. Розроблену в процесі дослідження методику формування музичної компетентності учнів у позакласній роботі в закладах загальної середньої освіти можна вважати ефективною.

11. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів цієї проблеми.

Подальших наукових розробок потребують питання формування музичної компетентності учнів у позакласній роботі в закладах загальної середньої освіти із використанням інноваційних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар, С. Термінологічний аналіз понять «компетенція» і «компетентність» у педагогіці: їх сутність та структура. Освіта та управління. 2017. Т. 10. № 2. С. 95–99.
2. Бойчев, І.І. Роль і місце інструментально-виконавської підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва в умовах стандартизації вищої музично-педагогічної освіти 2024р
<http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/10182>
3. Бойчев, І.І. Професійна компетентність вчителя з громадянської освіти учнів як показник його педагогічної майстерності й соціальної зрілості 2024р
<http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/9417>
4. Бойчев, І.І. Характеристика творчого потенціалу особистості як суб'єкта сучасної музичної культури. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип 57. Том 3. С. 238-243. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/57_2022/part_3/38.pdf.
5. Бухнієва, О.А. Structure of professional competence of future music art teachers. Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 72 том 1: збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ. Видавничий дім «Гельветика», 2020. С.92-96.http://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/72-2019/part_1/22.pdf
6. Бухнієва, О. А. (2024). Методологія дослідницької діяльності як системоутворююча складова частина музичної педагогіки. Педагогічні науки: теорія та практика, (2), 112-117.
<https://doi.org/10.26661/2786-5622-2024-2-17>

7. Бухнієва, О.А. Some methodical aspects of students' music education at the current stage. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 70. 234 с. Т.1. http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/70/part_1/12.pdf
8. Бухнієва, О.А. Інтерпретаційний аналіз в структурі професійної компетентності педагога-музиканта. Монографія The functioning of culture and art during the war : Scientificmonograph.Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2024. 276p. С.46-61.<http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/460>
9. Бистрюкова, А.М. Формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх вчителів початкових класів засобами проектної технології: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Ялта, 2009. 12 с.
10. Бражнич, О. Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Кривий Ріг, 2001. 238 с.
11. Волинець, Л. Загальна художня освіта середньої школи Данії. Мистецтво та освіта. 2005. №2. С. 25-28.
12. Гавриш, І. В. Формування готовності майбутніх вчителів до інноваційної професійної діяльності (методологічний та теоретичний аспекти): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Харків, 2005. 388 с.
13. Гаврілова, Л. Г., Орехова В. В. Структура мистецтвознавчої компетентності майбутніх учителів музики початкової школи. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Суми, 2017. № 5 (69). С. 230–240.
14. Державний стандарт базової і повної середньої освіти України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>.
15. Докторович, М. Соціальна компетентність як наукова проблема. Психологія і суспільство. 2009. № 3. С. 145.
16. Дідіч, Г., Гейченко, М. Сутність процесу музичного сприйняття. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2012. Вип. 103. 130-140.
17. Дорошенко, Т. Активізація процесів саморегуляції майбутніх учителів

музичного мистецтва як умова розвитку емоційної компетентності. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки. 2018. №1. С. 95-102.

18. Дорошенко, Т. Підготовка майбутнього вчителя музики до організації спільної навчальної діяльності молодших школярів. Методологія і методика інтерактивного навчання у середній та вищій школі: зб. мат. Всеукр. наук.-практ. конф. Умань, 2011. С. 37-43.

19. Дорошенко, Т. Принцип адаптації у формуванні готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до професійної самореалізації. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки. 2017. № 1. С. 136-142.

20. Дзюба, О.А. Інтерпретація вокального твору у концертно-виконавській парадигмі. Духовність особистості: методологія, теорія і практика : збірник наукових праць / Гол. редактор Г. П. Шевченко. Вип. 2. Київ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2024. С.40-49. [file:///Users/inna/Downloads/6%20\(1\).pdf](file:///Users/inna/Downloads/6%20(1).pdf)

21. Зарванська, М. С. Формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-виконавської діяльності: магістерська робота: Кривий Ріг, 2018. 123 с.

22. Зязюн, І. Творчий потенціал особистості вчителя: психологопедагогічні орієнтири. Професійна освіта: ціннісні орієнтири сучасності: зб. наук. праць. Київ, Харків, 2009. С. 11-22.

23. Ковальський, Р. І. Формування готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до організаційно-педагогічної роботи в учнівському інструментальному колективі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2018. 21 с.

24. Кічук, Н.В., Дзюба О.А. Інтегрований підхід до професійної підготовки фахівців мистецько-педагогічного профілю. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький : Центральноукраїнський державний університет ім. Володимира Винниченка, 2024. Вип.214. С.39-43. <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1832>

25. Кічук, Н.В. Лідерство у педагогічних проєктах як вияв професійної позиції й умова самореалізації майбутнього викладача http://innovpedagogy.od.ua/archives/2024/71/part_2/71-2_2024.pdf2.
26. Кічук, Н.В. Критичне мислення як передумова конструктивного розвитку здатності майбутнього фахівця до інноваційної діяльності. *Вісник науки та освіти*. Серія «Педагогіка». 2023. №9 (15). С. 434-445. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-9\(15\)-434-445](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-9(15)-434-445)
27. Кічук, Н.В. Ноосферна освіта особистості: виклики часу, деякі підходи до якісного забезпечення у вищій школі // Науковий вісник ІДГУ. Вип. 53. Ізмаїл, 2021. – С. 74– 78. <http://visnyk.idgu.edu.ua/index.php/nv/article/view/459>
28. Кічук, Н.В. Деякі аспекти проблеми професійної підготовки майбутніх учителів в умовах інтерактивної візуалізації знань // Освітні обрії. 2022. № 1 (54) С. 96 – 102. <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/obrii/issue/view/301>
29. Лай Сяоцянь. Формування культури міжособистісної творчої взаємодії майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2019. 24 с.
30. Лісовий, В. А. Формування у майбутніх вчителів музики дослідницької позиції: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2003. 221 с.
31. Лобова, О. Формування основ музичної культури молодших школярів: теорія та практика: монографія. Суми: ВВП «Мрія» ТОВ, 2010. 516 с.
32. Лозниця, В. С. Основи психології та педагогіки: навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2001. 288 с.
33. Любан-Плоцца, Б. Музика та психіка. К. : Видавничий дім «АДЕФ Україна», 2002. 200 с.
34. Миколінська, С.І. Методика формування слухової уваги молодших школярів під час уроків музики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. К., 2013. 20 с.
35. Мировська, Ю. Створення творчого середовища як умова мотивації до формування художньо-комунікативних умінь майбутніх учителів музики та хореографії. Проблеми підготовки сучасного вчителя: зб. наук. праць

- Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2013. Вип. 8. Частина. Перший З. 214–220.
36. Навчальний посібник для самостійної роботи здобувачів вищої освіти та дистанційного навчання «На шляху до синтезу мистецтв. Музикалізація української лірики XX-XXI століть». Автор і укладач: кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри музичного та образотворчого мистецтв ІДГУ О.А. Бухнієва. Ізмаїл, 2024. 110с. <http://hdl.handle.net/123456789/2074>
37. Навчальний план, навчальна програма та підручник у вищій школі: URL:https://pidruchniki.com/70140/pedagogika/navchalniy_plan_navchalna_programa_pidruchnik_vischiy_shkoli] (дата звернення: 04.04.2020).
38. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / Упоряд. В. Яременка, А. Сліпущка. 2-ге вид. К.: Аконіт, 2005. Т. 3. П-Я. 928 с.
39. Олексюк, О. М. Досвід рефлексії ціннісних міжсуб'єктних компонентів художньої освіти. Людські цінності та толерантність у сучасному світі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів: матер. міжнародний. наук.- упр. конф. Київ, 2011. С. 66–69.
40. Педагогіка вищої школи: навч. посібник. З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. С. Семенова та ін; за ред. З. Н. Курлянд. 3-тє вид., переробл. та дод. Київ : Знання, 2007. 495 с.
41. Плахоніна, Т. Ю., Дорошенко, Т. С. Педагогічні умови та методи формування методичної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. Вісник Чернігівського національного педагогічного Університет. Серія: Педагогічні науки. 2018. Вип. 155. С. 197-201.
42. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII {З змінами, внесеними Законом №849-IX від 02.09.2020}. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 14.07.2023).
43. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII {Зі змінами, внесеними згідно із Законом №910-IX від 17.09.2020}. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

44. Професійна підготовка фахівців мистецько-педагогічного профілю: теорія і практика : колективна монографія / за заг. ред. : гол. ред. О.О. Біла, д. пед. наук, проф.; відп. ред. О.А. Бухнієва, к. пед. наук, доц. Ізмаїл : ІДГУ. 2022. 219 с. С.95-125. <http://dspace.idgu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1693>
45. Прокопчук, В.І. Європейський досвід професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. Київ. 2020. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-37-2.2.13>.
46. Сироткіна, Ж.Є. Формування у майбутніх учителів музики уявлення про музичне мистецтво як засіб міжособистісного спілкування. Науково-педагогічний журнал «Освітні обрії» Івано-Франківського обласного інституту післядипломної освіти і Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. 55 (2), 2022 р., С.90-93 <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/obrii/article/view/6679>
47. Сироткіна, Ж.Є. Innovative technologies of preparation of future music Teachers for vocal work with children. Інноваційні технології підготовки майбутніх учителів музики до вокальної роботи з дітьми. Modern engineering and innovative Technologies. Indexed in INDEXCOPERNICUS (ICV: 98.95). Published by: Sergeieva&Co Karlsruhe, Germany. Issue 16 / Part 6, April 2021. С.81-85.
48. Сироткіна, Ж.Є. Формування вокальних навичок естрадного співу у школярів в позакласній роботі. Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету: збірник наукових праць. Серія: Педагогічні науки. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2022. Вип. 58. С.141-149. <http://visnyk.idgu.edu.ua/index.php/nv/article/view/571>
49. Сироткіна, Ж.Є. Використання штучного інтелекту у фаховому становленні майбутнього вчителя-музиканта. Науково-педагогічний журнал «Освітні обрії» Івано-Франківського обласного інституту післядипломної освіти і Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника №2 (57), ч.2 (2023) С.90. <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/obrii/article/view/7595/7817>

50. Схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України 14.12.2016 р. №988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/249613934> (Дата звернення: 10.11.2023).
51. Рейзенкінд, Т. Й. Дидактичні засади професійної підготовки вчителя музики у педуніверситеті : монографія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2006. 640 с.
52. Ростовський, О. Я. Методика викладання музики у початковій школі Тернопіль, 2001. 216 с.
53. Ростовський, О. Я. Педагогіка музичного сприйняття: учеб.-метод. посібник. К. : ІОМН, 1997. 248 с.
54. Рудницька, О. П. Музика та культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти: навч. посібник. К. : ІЗМН, 1998. 248 с.
55. Словник української мови: об 11 т. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 10: /ред. А. А. Буряк, Г. М. Гнатюк. 658 с.
56. Словник-довідник з професійної педагогіки/ред. А. С. Семенова. Одеса : Пальміра, 2006. 364 с.
57. Ся Гаоян. Методика поліхудожньої підготовки майбутніх учителів музики у процесі вивчення музично-теоретичних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2019. 23 с.
58. Танько, Т. П. Теорія та практика музично-педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у педагогічних університетах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Харків, 2004. 503 с.
59. Троцько, Г. Теоретичні та методичні засади підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01. Київ, 1997. 54 с.
60. Турич, Ю., Кузава І. Психолого-педагогічне керівництво процесом музичного сприйняття у студентів художніх спеціальностей Педагогічний журнал Волині 2018. №4 (11). З. 154-159.

61. Уткан, Б. Демір. Педагогічні умови підвищення ефективності музично-теоретичної освіти у підготовці майбутніх вчителів музичної мистецтва. Наука та освіта: наук.-практ. журнал. 2015. №2. З. 15-20.
62. Халецько, Л.Л. Музична освіта в середніх школах зарубіжних країн: поєднання формального та інформаційне навчання. Постметодика. 2012. №6 (109).
63. Федорець, М.А., Го Цзюнь. Актуальні питання підготовки майбутніх вчителів до формування музичної культури сучасних школярів. Педагогічні науки. Теорія, історія, інноваційні технології. 2020. № 8 (102). С. 485-495.
64. Хоменко-Семенова, Л. А. Педагогічні умови формування готовності майбутніх соціальних працівників до використання інтерактивних технологій у професійній діяльності Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки 2013. №19. 252-257.
65. Чугунова, Є. С. Формування готовності майбутнього вчителя музики до організації музично-дозвільної діяльності молоді, що навчається : дис. .. канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2015. 235 с.
66. Шинтяпіна, І. С. Художньо-творчі вміння у професійній підготовці майбутніх учителів музики. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/pspo/2005_7_2/doc_pdf/Shuntyapina.pdf (дата звернення: 10.05.2023).
67. Яковлєв, В. Досвід підготовки вчителя музики в зарубіжній професійній педагогічній освіті. Педагогічні науки. 2011 Вип. 1. С. 86-93. ISME (2020). International Social for Musis Едусація. URL: <https://www.isme.org/about>
68. Dalcroze, E. J. (1980). Rhythm Music and Education. Aylesbury, Bucks : Hazell Watson та Viney Ltd. p. 75.
69. Syrotkina, Z., Bankul, L., Bukhniieva, O., Boychev, I., Gunko, N., & Chekhunina, A. (2022). The Arts as a Means of Developing Emotional Intelligence in the Context of Neuropedagogy» <https://doi.org/10.18662/brain/13.4/390> Web of Science Core Collection

70. Breslavets, H., Shpak, H., Khomenko, A., Bakalo, L., Osypenko, V., & Dziuba, O. (2023). Distance Vocal Training in the Postmodern Period. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 15(2), 440-455.
<https://doi.org/10.18662/rrem/15.2/743>

ДОДАТКИ**Додаток А****АНКЕТА ОПИТУВАННЯ ДЛЯ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Ім'я _____

Дата _____

Клас _____

1. Чи любиш ти слухати музику?

- а) так;
- б) іноді;
- в) практично ніколи

2. Яким видам музики ти віддаєш перевагу?

- а) народний;
- б) академічною;
- в) духовної;
- г) естрадною;
- д) рок-музиці;
- е) джазу;
- ж) авторської пісні

3. Які види музичної діяльності є основними для Вас?

- а) слухання;
- б) виконання;
- в) власні творчі імпровізації;
- 4) інше

4. Як часто Ви спеціально слухаєте музику?

- а) щодня;
- б) кілька разів на тиждень;
- в) кілька разів на місяць;

г) слухаю рідко;

д) інше

5. Як Ви найчастіше слухаєте музику?

а) цілеспрямовано;

б) займаючись іншими справами;

в) створюючи приємне музичне тло;

г) знайомлячись із музичним матеріалом;

5) інше

6. Як часто Ви виконуєте свої улюблені твори?

а) не виконую;

б) майже щодня;

в) рідко;

г) інше

7. Назви свого коханого композитора

8. Назви свій улюблений музичний твір

МЕТОДИКА «МУЗИЧНО-ЖИТТЄВІ АСОЦІАЦІЇ»

Мета: дана методика виявляє рівень сприйняття учнями музики: дає можливість судити про спрямованість музично-життєвих асоціацій, ступеня їх відповідності музично-життєвому змісту, емоційну чуйність на почуту музику, опори сприйняття на музичні закономірності. Вибрана для цієї мети музика містить кілька образів, ступінь розмаїття яких може бути різним, але контраст обов'язково повинен «прочитуватися» рельєфно. При цьому дотримується умова: музика має бути незнайомою учням. Можна рекомендувати, наприклад, Фантазію Моцарта c-moll, але без вступу — три перші фрагменти, або Сонату №14 Л. ван Бетховена.

Звучання музики передуює довірчій розмові експериментатора з дітьми (їх кількість зазвичай не перевищує 2-3 осіб) з метою налаштувати їх сприйняття. Це розмова про те, що музика супроводжує все життя людини, вона може нагадати події, які відбувалися раніше, викликати почуття, які ми вже відчували, допомогти людині у життєвій ситуації – заспокоїти, підтримати, підбадьорити. Далі пропонується послухати музику та відповісти питання.

Перелік питань:

1. Які спогади викликала в тебе ця музика, з якими подіями у твоєму житті вона могла бути пов'язана?
2. Де в житті могла б звучати ця музика та як могла б вплинути на людей?
3. Що в музиці дозволило тобі дійти таких висновків (мається на увазі, про що розповідає музика і як розповідає, які її виразні засоби в кожному окремому творі)?

Для того щоб дослідження було плідним, потрібно пропонувати учням різного віку одну і ту ж музику. Це додатково дозволить виявити, що діти певного віку шукають у музиці, на що спираються у своїх асоціаціях. Залежно від постановки викладання музики (програма, систематичність та ін.) третє

питання може мати різний рівень складності, професійної змістовності, наприклад: скільки образів ти почув у музиці? до якого жанру належить цей твір? у якій формі написаний твір? як у музиці здійснюється принцип єдності образотворчих та виразних засобів тощо.

Після прослуховування музики із кожним учнем проводиться індивідуальна бесіда. Якщо учню важко відповісти питанням, можна нагадати йому музичні фрагменти. Відповіді фіксуються у письмовій формі (для того, щоб простежити динаміку музичного розвитку).

Обробка результатів

Обробка результатів ведеться за такими параметрами: точність музичної характеристики, розгорнутість та художність асоціацій, емоційна забарвленість відповідей. Особлива увага приділяється напрямкам мислення учнів: від загального до часткового, від образного змісту музики до виразних засобів, елементів мови, жанру, стилю та ін.

Якщо відповіді учнів показують, що вони розуміють форму твору як явище вторинне, що визначається змістом, то можна говорити про цілісне сприйняття музичного образу, що розвивається у них, а значить і про «алгоритми», що формуються, осягає мислення.